

Průvodce studiem bohemistiky

(pro studenty oborů Česká literatura a Český jazyk a literatura)

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**

FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Připravil kolektiv pracovníků oddělení literární vědy ÚBK FPF SU

Obsah

1 Vítejte na univerzitě	1
2 Bohemistika	9
3 Jazykovědná bohemistika	12
4 Literárněvědná bohemistika	15
5 Vědecký život	19
6 Informační zdroje v bohemistice	30
7 Citace	37
8 Studentské práce	42
9 Nejdůležitější literatura a další zdroje	45
10. Slovníček	52
Použité zdroje	62
Autoři	63

*Dnešní doba
staví před
univerzity řadu
těžkých výzev,
mezi něž patří
také nové
promýšlení
starých
univerzitních idejí
a ideálů.*

1 Vítejte na univerzitě

1.1 Vítejte na Slezské univerzitě

Milí studenti, vítejte na Slezské univerzitě v Opavě, která patří mezi nejmenší a nejmladší akademické vzdělávací instituce v České republice. Vznikla v roce 1991 ze dvou fakult Masarykovy univerzity v Brně, Filozofické v Opavě a Obchodně podnikatelské v Karviné, na kterých se vyučovalo od 8. října 1990. Masarykova univerzita byla tehdy právním nositelem příprav vzniku Slezské univerzity.

Solidní školy se v Opavě nacházely již ve středověku a v novověku, např. v 17. století byla rezidence Tovaryšstva Ježíšova při kostele sv. Vojtěcha na Dolním náměstí změněna na jezuitskou kolej s kněžským seminářem a gymnáziem, na níž jeden čas působil významný barokní historik Bohuslav Balbín. Po zrušení koleje koncem 18. století budova sloužila zemskému sněmu, dnes je sídlem zemského archivu, kam velmi pravděpodobně jako studenti–badatelé zavítáte. První významnější pokus o založení univerzity v Opavě proběhl za Rakousko-uherské monarchie v 70. letech 19. století. Snaha přesunout do Opavy německou univerzitu z haličského Lvova však nakonec nedopadla. Myšlenka založit univerzitu v Opavě znovu ožila po druhé světové válce. Tehdy se uvažovalo, že průmyslová Ostrava se stane sídlem technického vysokého školství, zatímco Opavě jakožto tradičnímu správnímu a kulturnímu centru českého Slezska případnou obory humanitní. Po komunistickém puči v roce 1948 se ovšem v Opavě podařilo prosadit jen založení Vyšší pedagogické školy, která byla pozdějším mocenským zásahem přemístěna do Ostravy, kde se z ní postupně vyvinula Pedagogická fakulta. Další snahy o založení univerzity v Opavě během politického uvolnění koncem 60. let 20. století zmařil nástup tzv. normalizace v 70. letech.

Ke vzniku veřejné vysoké školy v Opavě nakonec došlo až po tzv. sametové revoluci v roce 1989. Slezská univerzita v Opavě se stala spolu s Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích, Západočeskou univerzitou v Plzni, Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Ostravskou univerzitou jednou z pěti nově zřízených univerzit na území České republiky.

1.2 Univerzita, vzdělání a vzdělanost

Ne každá vysoká škola je zároveň univerzita. V České republice užíváme označení univerzita pro vysokou školu, která se kromě výukové činnosti věnuje také badatelské, vědecké nebo tvůrčí (umělecké činnosti), realizuje všechny typy studijních programů (bakalářské, navazující magisterské, doktorské) a uděluje nejvyšší akademické tituly – v habilitačním řízení (docent) a v řízení ke jmenování profesorem. Slezská univerzita tyto požadavky plní.

Různé druhy škol známe již ze starověku (akademie, lycea, školy rétoriky), univerzity ve vlastním slova smyslu vznikají až ve středověku. Středolatinický výraz **universitas** je doložen z počátku 13. století ve spojení *universitas magistrorum et scholarium*, tj. obec učitelů a studentů, které ukazuje na samosprávnost, samostatnost a nezávislost univerzity. (Latinské **universitas** pak znamená všeobecnost, souhrn, celek, obec.) Zvláště v pozdním středověku sílily snahy, aby univerzita byla svobodným společenstvím učitelů a žáků, kde se moudrost, vědění a vzdělanost pěstují a rozvíjejí pokud možno stranou vnějších tlaků k jejich služebnosti a přímé instrumentalizaci, např. ze strany církve, později státu nebo dnes potřeb trhu. Již ve středověku stál v čele univerzity volený rektor, jednotlivé fakulty pak vedli děkani. V období humanismu v 16. století získává univerzita kromě významu „společenství studujících a bádajících“ také význam „souhrn vědění“. Výraznými proměnami prošly univerzity během osvícenství a v 19. století, tehdy provedl zásadní reformu univerzit i školství významný německý filolog, filozof a pruský ministr školství Wilhelm von Humboldt (1767–1935). Humboldt kromě jiného opět oživil a posílil ideu samostatné univerzity a definoval její dvojí roli: *Bildung* (vzdělání, výchova, kultivace jedince jako součásti národního společenství) a *Wissenschaft* (svobodné bádání). V závislosti na společenských, politických a ekonomických podmínkách se univerzity proměňovaly i během 20. století, např. v komunistických zřízeních včetně Československa přišly o svou samostatnost a byly podřízeny státní ideologii. Také dnešní doba staví před univerzity řadu těžkých výzev, mezi něž patří také nové promýšlení starých univerzitních idejí a ideálů: Jak (a proč vůbec?) pěstovat univerzitní společenství učitelů a studentů v době informačních technologií a sociálních sítí? Proč vlastně hájit svobodu myšlení a bádání v situaci stále silnějšího tlaku na jednoznačnou praktičnost, upotřebitelnost a aplikovatelnost poznatků a informací? Především humanitní vědy, jejichž součástí je i bohemistika, by dnes neměly podobným otázkám uhýbat.

„Když se řekne věda, představí si jedni třeba cyklotron, jiní laboratoř s mikroskopy. Někoho napadne matematika a někoho mobilní telefon. Prostě úžasné věci, nad kterými zůstává rozum stát nebo které tu před pár lety ještě nebyly. Vedle nich vypadají humanitní a společenské vědy vyložené bledě: co vůbec mohou nabídnout? Do novin se dostanou tak nanejdvůh archeologové a egyptologové, když něco hodně nečekaného objeví. Ale my ostatní?“

Vědy o člověku a lidské společnosti se zabývají věcmi, kterým už všichni nějak rozumíme, a ještě se o tom neustále přou. Jeden právník odporuje druhému, jeden psycholog říká to a druhý ono, o filosofech radši ani nemluvit. Někdy před sto padesáti lety napsal německý fyzik Heinrich Helmholtz, že v každém oboru je jen tolik pravé vědy, kolik je v ní matematiky, a tak se dnes i sociologové snaží něco změřit a spočítat. Nakonec se do toho zamíchali ještě politici a místo o vědě začali mluvit o výzkumu a inovacích. Jenže co si má chudák bohemista nechat patentovat? Neměl by toho radši nechat a začít dělat něco užitečnějšího?“ (Sokol 2016, 305)

Exaktní disciplíny jsou oprávněně považovány za solidní právě pro svou přesnost, měřitelnost, objektivitu (nelze to v nich „okecat“ jako třeba při výkladu básně) a stále častěji pro svou uplatnitelnost v praxi. K tomu je ovšem třeba doplnit, že všechny tyto výhody přírodních věd jsou možné jen díky zjednodušování skutečnosti: měřit, ověřovat

hypotézy experimentem, docházet k jasným výsledkům lze mnohem snadněji, pokud složitou síť událostí, které říkáme realita, redukuje na jevy a data, jež lze kontrolovat a jednoznačně uchopit (třeba během pokusu v laboratoři nebo při řešení rovnice).

Svět, ve kterém žijeme a jak jej zakoušíme, je většinou složitě propletený, nemá jasné obrysy, a bylo by neuvážené myslet si, že jej bezezbytku **vysvětlíme** pomocí metod exaktních věd. Přesto je našim úkolem této neredukované složitosti, jíž je svět a naše zkušenost v něm a s ním, **porozumět**. Musíme se dokonce v takto mnohoznačném světě rozhodovat.

Aristotelés (4. stol. př. n. l.) prohlásil, že každý jev si vyžaduje jinou míru přesnosti, a moudrý člověk se podle něj pozná tak, že dokáže tuto míru odhadnout. To znamená, že přesnost exaktních věd (výsledek experimentu, řešení rovnice, matematický model) není jediná možná. Dokonce je to tak, že tato přesnost předpokládá rovinu, kterou již citovaný Jan Sokol označuje jako **nespecializovanou vzdělanost** a která je nezbytným předpokladem pro udržení a rozvoj všech tvořivých lidských činností, včetně technických. (Sokol 2016, 315)

Tuto nespecializovanou vzdělanost se snaží reflektovat a rozvíjet humanitní disciplíny, a to i přesto, že každá z nich má svůj vlastní předmět a metody; humanitní vědy usilují i při svých četných specializacích v rámci jednotlivých oborů neztrácet ze zřetele tuto povšechnou rovinu a východisko lidské kultury a společnosti.

O specifikách bohemistiky budeme hovořit dále. Nyní jen stručně předešleme, že úkolem bohemistiky je z různých stran popisovat český jazyk v jeho historickém vývoji i současném stavu, chápat jej jako systém o různých plánech (zvukový, tvaroslovný atd.), jako součást komunikace i jako objekt kultivace. Pokud jde o literární část (jíž nelze chápat jako striktně oddělenou od jazyka), rozvíjí bohemistika pomocí různých metod, teorií a interpretačních postupů kritický rozhovor s celou tradicí české literatury. Těmito svými jedinečnými úkoly však bohemistika (a nyní se dostáváme k oné nespecializované vzdělanosti) současně učí např. komunikovat hojně a současně přesně (dle potřeby a kontextu), vidět významové bohatství slov, uvědomovat si etickou dimenzi řeči (slova mohou zraňovat, řečí se děje odpuštění a smíření). Bohatá komunikace v rodném jazyce (a dnes samozřejmě také v cizích jazycích, ať už přímá, nebo zprostředkovaná kvalitními překlady) je zásadní pro soudržnost společnosti (T. G. Masaryk prohlásil, že demokracie je diskuse).

Vědomou péčí o tuto „před-specializovanou“ a nosnou vrstvu lidské kultury, v níž hraje jazyk a komunikace zcela zásadní roli, humanitní disciplíny vycházejí (ovšemže rovněž kriticky) z pojetí člověka jako nehotové bytosti, která je otevřená kultivaci a má vůli prohlubovat svou schopnost žít s druhými (lidmi, kulturami, náboženstvími) a rozumět jim (např. skrze rozumění textům, které zanechávají).

Na obhajobu humanitních věd budiž ještě řečeno, že zatímco nejnovější poznatky exaktních věd – především ty, které lze nejsnadněji a nejrychleji aplikovat do praxe – velmi často rychle zastarávají a bývají nahrazeny novými informacemi a technologiemi (ještě dokonalejší procesor nebo nerozbitný dotykový displej, ještě funkčnější

nanovláknem sportovního oblečení), humanitní vědy skýtají přece jen jistou setrvalost, nikoli ovšem nehybnost. Tisíc let starý text nebo tvorba autora minulého století mohou pronikavě osvětlit naši současnou lidskou a společenskou situaci, když se jim snažíme porozumět v jejich historickém kontextu a současně na ně produktivně reagovat.

Vědomě pěstovaná kritičnost humanitních věd, má-li být důsledná, ovšem přináší zkoumavý, tj. nesamozřejmý vztah také k vlastním východiskům, např. k příliš optimistickému pohledu na vzdělanost. Socioložka Jiřina Šiklová k tomu uvádí: „Současně ale nejméně již padesát let víme, že vzdělání petrifikuje dosažený stav znalostí. Může být i retardérem iniciativy a originality myšlení. Vzdělávací soustava se tím, že určité znalosti považuje za základní a nutné, stává i brzdou originality a nositelem určité ideologie, a to dokonce i v případě, že verbálně svou ideologii odmítá. Tato skutečnost se již před čtyřiceti lety projevila na Západě v požadavcích antiautoritativní výchovy, v kritice školského systému ze strany představitelů západoevropské studentské opozice, ale i stoupenců frankfurtské školy. Někteří z nich, např. Theodor W. Adorno, dokonce považují tuto oficiálně stanovenou hierarchizaci vzdělávání a kulturních hodnot za základ poslušnosti, která ve svých důsledcích může vést až k nacismu či jinému totalitárnímu myšlení.“ (Halík 2008, 47)

1.3 Naše univerzita

Slezská univerzita v Opavě (SU) je veřejná škola univerzitního typu, která poskytuje terciární vzdělání a uděluje akademické tituly. Jako vzdělávací a výzkumná instituce je zřízena zákonem, podle něhož stojí v čele univerzity **rektor**, který je jmenován prezidentem republiky na návrh akademického senátu univerzity. Nejužší vedení univerzity tvoří spolu s rektorem zpravidla **prorektoré** (v případě SU jsou tři – pro vědu a zahraniční styky, studijní a sociální záležitosti a pro rozvoj), předseda akademického senátu a **kvestor**, jenž jako akademický správní úředník dbá na zákonné hospodaření a vnitřní správu univerzity. Poradními orgány rektora a vedení jsou vědecká a správní rada. Jednotlivé rady i samosprávné orgány (akademický senát) ustavuje zákon.

Vědecká rada (VR) je zřizována v rámci vysoké školy i jednotlivých fakult. Projednává dlouhodobý záměr vysoké školy, resp. jednotlivých fakult, schvaluje studijní programy (ještě dříve, než jsou posouzeny akreditačním úřadem ministerstva školství), zabývá se habilitačním řízením a jmenovacím profesorským řízením. **Správní rada** (SR) je dozorčí orgán univerzity, který se věnuje většinou hospodaření univerzity, např. vydává souhlas k nabytí nebo převodu majetku vyšší hodnoty, vyjadřuje se k dlouhodobému záměru školy, rozpočtu, výročním zprávám a dalším záležitostem.

Akademický senát (AS) je samosprávný zastupitelský orgán dané vysoké školy, resp. jednotlivých fakult, tvořený a volený příslušníky akademické obce dané vysoké školy, popř. fakult. V čele AS stojí předseda. Minimálně třetinu členů AS tvoří studenti (studentská komora). AS se usnáší na návrhu jmenování rektora nebo děkana, může rovněž rozhodnout o jejich odvolání z funkce. Senát schvaluje a rozděluje rozpočet finančních prostředků instituce a kontroluje jejich využívání, schvaluje vnitřní předpisy,

výroční zprávu, dlouhodobý záměr, schvaluje návrh rektora, resp. děkana na jmenování nebo odvolání členů disciplinární komise a vědecké rady, vyjadřuje se k záměru rektora jmenovat prorektory, popř. k záměru děkana jmenovat proděkany. Fakultní senáty kromě jiného schvalují podmínky přijímacího řízení pro jednotlivé studijní obory a vyjadřují se k návrhům studijních oborů.

Vysoké školy univerzitního typu mají své součásti, většinou jde o **fakulty**. Fakulta je oborově vymezená část univerzity – lékařská fakulta, právnická fakulta, filozofická fakulta apod. Podle legislativy České republiky je fakulta samostatná právnická osoba, ovšem k řadě pravomocí ji zmocňuje mateřská vysoká škola. V čele fakulty stojí **děkan** a **proděkan**. Fakulta má vlastní statut, předpisy i orgány: akademický senát, vědeckou radu, disciplinární komisi. Disponuje vlastním rozpočtem (projednaný a schválený AS fakulty), o jehož řádné využívání se stará **tajemník** fakulty, který je podřízen děkanovi a má na starosti také její technický chod. Fakulty se pak zpravidla člení na jednotlivé oborově vymezené katedry (nebo ústavy).

Mezi součásti Slezské univerzity patří Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Fakulta veřejných politik, Obchodně podnikatelská fakulta a Matematický ústav.

Filozoficko-přírodovědecká fakulta (FPF) se dělí na ústavy, které realizují výuku akademicky orientovaných, uměleckých i profesně zaměřených studijních oborů. V současné době má naše fakulta osm ústavů. Čtete-li tento text, studujete nejspíš na **Ústavu bohemistiky a knihovnictví**, ale jste-li studenty dvouoborového studia, odbývá se část vašeho studia také třeba na Ústavu cizích jazyků nebo Ústavu historických věd.

Ústav bohemistiky a knihovnictví je rozdělen na několik částí. Bohemistickou část tvoří **oddělení literární vědy** a **oddělení lingvistiky**. **Oddělení knihovnictví** se věnuje přípravě akademicky vzdělaných knihovníků. Již několik let k Ústavu bohemistiky a knihovnictví patří také umělecké obory, jež mají své místo na **oddělení kulturní dramaturgie** a **oddělení audiovizuální tvorby**. Jednotlivá oddělení v rámci ústavu spolupracují, podílejí na výuce některých předmětů jiných oddělení, rozvíjejí vědeckou a tvůrčí činnost, organizují odborné konference, výstavy apod. Na ústavu se také nachází **kabinet literárněvědné komparatistiky**.

1.4 Studijní obory

Studium na univerzitě je organizováno v jednotlivých studijních programech, jež se dále člení na studijní obory. Studijní programy, resp. obory se dělí podle formy studia na:

- prezenční (denní),
- distanční (dříve dálkové),
- kombinované (spojení prezenční a dálkové formy).

Podle úrovně vzdělání se rozlišují programy a obory:

- bakalářské (udělovaný titul Bc. nebo BcA.),
- navazující magisterské (výjimečně jsou akreditovány nenavazující, ucelené magisterské programy např. v medicíně; udělované tituly Mgr., MgA., Ing.),
- doktorské (udělovaný titul Ph.D., uváděný za jménem).

Charakter studia nemá tzv. rigorózní řízení, tj. proces, jenž je uzavřen udělením tzv. malého doktorátu (PhDr., RNDr. ad.). Toto řízení mohou podstoupit absolventi magisterského studia.

Vysoká škola může na studijní obor přijímat studenty, realizovat výuku a udělovat diplomy jen tehdy, je-li k tomu daný obor oprávněn akreditačním úřadem ministerstva školství, který posuzuje jeho kvalitu, pokud jde o složení a náplň předmětů, pedagogické obsazení, případně vědeckou činnost s oborem související.

Na ústavu bohemistiky a knihovnictví se vyučují studijní obory náležející do studijních programů Dramatická umění (bc. obor Kulturní dramaturgie se zaměřením na divadlo, bc. a nav. mgr. obor Audiovizuální tvorba), Informační studia a knihovnictví (bc. Knihovnictví a Knihovnictví dvouoborové a nav. mgr. Knihovnictví se zaměřením na knihovny komunitního typu) a bohemistické obory v programech Filologie, Humanitní studia a Učitelství.

Naše bohemistické obory:

Česká literatura (studijní program Filologie, forma prezenční i kombinovaná)

Jedná se o jednooborové bakalářské studium. Posluchači získávají během tříletého studia znalosti o současné češtině, studují dějiny české, slovenské a světové literatury, seznamují se s literární teorií, dějinami literární vědy, s literaturou pro děti a mládež. Součástí studijního plánu jsou i přednášky o vztahu mezi literaturou a filmem, literaturou a výtvarným uměním, literaturou a hudbou. Studenti jsou uváděni do základů žurnalistiky, publicistiky a editorské praxe, absolvují praktická cvičení z literární kritiky. Lze získat i znalosti z přípravy literárních pořadů pro rozhlas, případně v rámci výběrových seminářů zkušenost z přímé literární tvorby. Absolventi se mohou uplatnit v redakcích a vydavatelstvích, rozhlasových a televizních studiích nebo v literárních muzeích, po další odborné přípravě i jako pracovníci v oboru literární vědy. Obor dává předpoklady k úspěšnému studiu v navazujícím magisterském oboru Bohemistika.

Český jazyk a literatura (studijní program Filologie a Humanitní studia, prezenční forma)

Tento obor poskytující ucelené bohemistické vzdělání lze studovat jen v kombinaci s jiným jazykem (angličtina, němčina, italština) nebo s historií. Studenti mají možnost pokračovat v některém z navazujících magisterských programů – učitelském nebo odborném bohemistickém.

Bohemistika (studijní program Filologie, prezenční forma)

Obor Bohemistika je koncipován jako magisterské pokračování bakalářských filologických programů zaměřených bohemistického nebo příbuzného. Studium rozšiřuje a prohlubuje vzdělání získané v bakalářském stupni o relevantní poznatky synchronní i diachronní lingvistiky, literární historie a literární teorie. Důraz je kladen na samostatnou práci studenta (spějící pak především k diplomové práci). Skladba předmětů přitom umožňuje kritické osvojení tradičních i moderních metodologických postupů v lingvistice i literární vědě. Jednotlivé disciplíny zachycují poznání jazyka ve všech jeho vývojových fázích a zaměřují se na teoretické i praktické rozvíjení komunikačních a stylistických kompetencí v mluvené i psané formě. V práci s texty je důraz položen na interpretační vztah k literární tradici i současné literatuře a na komplexní analýzu komunikátů různých funkčních stylů. Absolvent je připraven pokračovat v doktorském studiu bohemistického (popř. obecně lingvistického, literárně komparatistického apod.) zaměření, může se uplatnit všude tam, kde je vyžadována především odborně praktická znalost jazyka a literatury, např. jako pracovník správních institucí pro komunikaci a styk s veřejností, v kulturních zařízeních, redakcích, nakladatelstvích, médiích či reklamě, jakož i v odborné sféře (literární archivy, muzea, knihovny, akademické instituce ad.).

Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy (studijní program Učitelství pro střední školy, prezenční forma)

Tento obor, který připravuje především učitele pro střední školy, lze studovat v kombinaci s učitelsky koncipovanou historií, angličtinou a němčinou. Studijní plán bohemistický se skládá z části lingvistické, literární a oborově didaktické.

1.5 Komunikace v akademickém prostředí

Akademické svobody vědeckého bádání, umělecké tvorby, výuky, otevřenost různým vědeckým a interpretačním přístupům, svobodné kladení otázek a hledání odpovědí jsou možné jen v prostředí, kde lidé (členové akademické obce, do níž patří i studenti) spolu zacházejí a komunikují kultivovaně, v úctě a s respektem k druhému a jeho názorům. Nepředstavujme si ovšem nějakou idylku nebo selanku. Filosof Ladislav Hejdánek tvrdil, že čím více se lidé hádají a přou, tím více pravdy se v jejich rozepři ukazuje. Měl ovšem na mysli diskusi, disputaci nebo spor, který je věcný, poučený, mající ohled k odlišným pohledům a současně zaujatý společnou snahou rozumět a hledat pravdu. Akademické prostředí je ideálním prostorem pro tento typ „kultivovaného sporu“.

Pokud jde o akademickou etiku, středoškolský zvyk oslovovat všechny pedagogy „pane profesore / paní profesorko“, „pane učiteli / paní učitelko“ na vysoké škole neplatí. Oslovení „pane profesore / paní profesorko“ zůstává vyhrazeno jen akademickým pracovníkům, kteří opravdu získali nejvyšší vědecko-pedagogickou, resp. umělecko-pedagogickou hodnost profesor. Pedagogy tedy nejlépe oslovujeme podle jejich (nejvyššího dosaženého) titulu: pane magistře / paní magistro, pane doktore / paní doktorko, pane docente / paní docentko. Vedoucí pracovníky a činovníky titulujeme buď podle jejich funkce (pane rektore, prorektore, děkane, proděkane, kvestore, tajemníku), nebo nejvyšší získané akademické hodnosti (titulu). V e-mailové komunikaci je vhodné

užívat oslovení „Vážený pane doktore / docente, Vážená paní magistro / proděkanko / profesorko“ apod.

Pedagogové se mezi sebou v oficiální komunikaci často oslovují „pane kolego / paní kolegyně“, případně „kolego / kolegyně“, v e-mailech pak „Vážený (pane) kolego / Vážená (paní) kolegyně“.

Také na vás, studenty, se pedagogové mohou obracet jako na kolegyně a kolegy (ovšem studentům, zvláště pregraduálním, oslovovat pedagoga „pane kolego“ spíše nedoporučujeme) nebo formou „pane Nováku, slečno / paní Nováková“, případně mohou užít vaše rodné jméno při zachování vykání.

Filologický popis věcných a jazykových zvláštností textu, způsobu a podob jeho zachování, zřetel k historickému a biografickému kontextu tvoří předpoklad adekvátní interpretace.

2 Bohemistika

2.1 Pojem filologie – jazyk a literatura

Filologie je slovo řeckého původu a jeho význam je přátelství nebo láska ke slovu. V klasickém Řecku byl původně jako filolog označován každý, kdo má zalíbení v učeném rozhovoru (Platón označuje Sókrata za filologa), později se význam slova rozšířil především na učené (kritické, tj. rozlišující a posuzující) zkoumání řecké minulosti, pokud byla zachována v literárních památkách. Již ve starověku tak být filologem znamenalo **sbírat, uchovávat, rekonstruovat a vykládat** kulturní dědictví zachované v jazykových, zejména literárních památkách.

Po období definování a formování moderních národních států během 19. století rozumíme filologii jako vědě, „jejíž účelem jest poznání ducha některého národa hlavně na základě jazyka a plodů literárních, ale i uměleckých“, jak uvádí devátý díl Ottova slovníku naučného z roku 1893. Dnes již nehovoříme tak neproblematicky a samozřejmě o duchu národa a vezmeme zavděk střízlivějšímu vymezení, že filologické obory se zabývají hlavně jazykem, literaturou, eventuálně kulturou, historií a zeměpisem (reáliemi) konkrétního národa či skupiny národů. Rozsah zájmu filologie je tedy mnohem širší, než jaký má lingvistika.

Bohemistika, tj. vědecké zkoumání a zpracování češtiny a české literatury, je součástí slovanské filologie, kam patří také slovákistika (zkoumá slovenský jazyk a literaturu), polonistika (vědecký zájem o polštinu a polskou literaturu) ad.

Významnou oblast moderního zkoumání jazyka a literatury konkrétních národů a jejich skupin tvoří filologie románská, germánská, baltistika (baltské jazyky a literatura), orientalistika (nauka o orientálních jazycích a literaturách), sinologie (zkoumá čínský jazyk a literaturu) atd. Předmětem zájmu **klasické filologie** jsou staré (mrtvé) jazyky, latina, starořečtina a sanskrt a jejich literatura. Význam pro naši kulturu a civilizaci má filologické studium klasické (biblické) hebrejštiny (a ostatních starých jazyků Předního východu), která je z velké části jazykem Starého zákona; studium klasické hebrejštiny a posvátných textů židovství a křesťanství není omezeno jen na teologické fakulty a katedry judaistiky.

Jak již bylo uvedeno, zůstává národnostní vymezení jednotlivých filologií zachováno, nicméně současně při zkoumání jazyka a literatury odpovídajícího národa nutně vyvstávají otázky, které nacionální vymezení překračují (např. kolonialismus, vztah k jiným národům a kulturám, problém moci, obecnější otázky literární teorie).

Někdy se uvádí, že filologická tradice dnes pokračuje především v jazykovědě. Tento názor není zcela přesný, neboť zájem i metody současné lingvistiky, jak sami poznáte, jsou mnohem širší a rozmanitější. Zároveň je třeba připomenout význam tradiční filologie pro literární vědu. Třebaže v literární vědě dnes přední místo zastává interpretace (často provokativní, překvapivá, jdoucí textu jakoby proti srsti), zůstávají tradiční filologické dovednosti velmi důležité. Filologický popis věcných a jazykových

zvláštností textu, způsobu a podob jeho zachování, zřetel k historickému a biografickému kontextu tvoří předpoklad adekvátní interpretace a připomíná, že je většinou zavádějící vykládat text bezprostředně nebo pouhým vcičováním se do něj.

2.2 Jazyk a literatura, jazykověda a literární věda

Jazyk je hlavní prostředek mezilidské komunikace. Je tvořen systémem znaků, což znamená, že v rámci norem (pravidel) platných v určitém společenství vyjadřujeme (tedy také označujeme) jednotlivými slovy, větami a promluvami své myšlenky, názory, postoje, pocity nebo osoby, věci, stavy, jakož i velmi komplexní jevy.

Jazykověda (lingvistika) se zabývá vědeckým popisem a studiem přirozeného jazyka v celé jeho šíři. Zkoumá současný stav jazyka, jeho vrstvy či plány, útvary národního jazyka, věnuje se jazykovým normám, vývoji jazyka a nářečím. Otázkami vhodného výběru jazykových prostředků a jejich textového zpracování vzhledem k funkci, jakou má daná promluva (text) plnit, se zabývá stylistika, která zároveň definuje různé jazykové styly. Lingvistika spolupracuje s ostatními vědními obory, např. matematikou, sociologií, psychologií, v poslední době též s rozvíjejícími se neurovědami.

Význam a rozsah pojmu literatura je historicky proměnlivý. Latinské slovo *litteratura* znamená „to, co je zaznamenáno písmem“ (lat. *littera* značí „písmeno“), čemuž odpovídá český výraz písemnictví. Ještě během 17. i 18. století lze např. v angličtině či francouzštině zaznamenat doklady užití slov *literature*, resp. *littérature* ve významech mluvnice, dějiny, učenost či vzdělanost (často ještě nerozděleně na duchovní a přírodní vědy). Německá jazyková oblast definuje literaturu takto široce také během 19. století a v českých slovnících a literárních dějinách počátku 20. století nalezneme, že do literatury patří také všechny vědy o člověku (duchovní, humanitní disciplíny) i novinářství. – V literární vědě, která se formuje od konce 19. století, nakonec převládne užší vymezení literatury jakožto beletrie, krásného písemnictví či sdělení s estetickou funkcí. (V literárněteoretických předmětech budeme uvažovat o tom, že sdělení, v němž dominuje estetická funkce, je vyvázáno z potřeby něco přímo a konkrétně sdělovat, aniž tím ztrácí smysl; ten se stává nesamozřejmým a vyžaduje interpretaci.) Ostatní druhy textů (vědecké, naučné, dokumentární aj.) nejsou ze zorného pole literární vědy vyloučeny, neboť mohou být důležité pro pochopení textů uměleckých.

Jazykovědu soustředěnou na češtinu a literární vědu zaměřenou na českou literaturu označujeme souhrnně jako **bohemistiku**. Její součástí je také didaktika českého jazyka a literatury a jazyková kultura a výchova. Jak již bylo řečeno, bohemistika patří mezi slavistické filologické disciplíny, obecněji mezi humanitní vědy.

2.3 Proč studovat bohemistiku?

K čemu je dobré studovat takovýto obor? Jeho disciplíny se vzájemně doplňují a dotvářejí celistvý obraz vývoje společnosti a učí nás dívat se na celou řadu každodenních problémů s větším důrazem a citlivostí. Ale jde i o velmi praktické dovednosti. I když třeba řada z vás nenajde okamžité uplatnění jako editor nebo odborný badatel, přesto

vám získané dovednosti mohou pomoci. Je např. celá síť PR společností a reklamních agentur, kde se nevyžaduje jen dobrý vzhled a schopnost práce v týmu, ale též schopnost kriticky myslet a psát, tvořivě používat jazyk a řešit konkrétní zakázky, a právě zkušenost s jazykovým rozbořem a četbou, interpretací a hodnocením literárních děl vám umožní tyto často docela komplikované problémy vyřešit. I v novinách, a to na všech úrovních, se předpokládá určitý styl, osobitý a přitom adekvátní jazykový projev. Pak jde také o konkrétní pracovní uplatnění v příbuzných oborech: korektorské práce, nebo dokonce práce redaktorská, vyžadují právě tento typ dovednosti: nejen chybu poznat a opravit (spíše činnost korektorská), ale též pojmenovat, proč ten který jazykový prostředek spíše snižuje výsledný efekt v konkrétní povídce, básni, dramatu, ale též novinovém článku, glose, fejetonu, sloupku (spíše činnost redaktorská) - a právě takové znalosti se vyžadují v mediálním prostředí, od novin a internetových magazínů počínaje a televizí či audiovizuálním světem moderních technologií konče.

V neposlední řadě jde také o to, že kontakt – a především poučený kontakt – s literaturou a mateřským jazykem je vždy především velkým vnitřním duševním obohacením.

3 Jazykovědná bohemistika

Lingvistika

zkoumá jednak
jazyk jako systém
(fr. *langue*),
jednak řeč jako
jeho realizace (fr.
parole), tedy tak
zvanou
komplexní
jazykovou realitu
(fr. *langage*).

Jazykověda (lingvistika; lat. *lingua* = jazyk) je vědecká disciplína, která zkoumá komplexní jazykovou realitu. Můžeme v zásadě rozlišit obecnou jazykovědu, která se zabývá obecnými, univerzálními otázkami přirozeného jazyka, a jednotlivé úseky jazykovědy specializované na výzkum konkrétních jazyků a jazykových skupin. Ty se pak označují podle toho, kterou skupinou jazyků či konkrétním jazykem se zabývají: např. jazykovědná baltistika se zabývá jazyky baltskými (lotyština, litevština), jazykovědná slavistika jazyky slovanskými – její součástí je tedy i jazykovědná bohemistika jako úsek jazykovědy zabývající se češtinou.

Lingvistika zkoumá – v obecně přijímaném strukturalistickém rozlišení – jednak jazyk jako systém (fr. *langue*), jednak řeč jako jeho realizace (fr. *parole*), tedy tak zvanou komplexní jazykovou realitu (fr. *langage*).

Jádrem jazykovědy jsou dílčí disciplíny, které se zabývají jazykovým systémem. V jazyce můžeme rozlišit jednotlivé hierarchicky uspořádané jazykové roviny (plány). Každému plánu se pak věnuje speciální jazykovědná disciplína:

plán fonologický (plán zvuků majících jazykovou platnost) [jednotkou je foném] → **fonologie**

↓

plán morfologický (plán tvaroslovný) [jednotkou je morfém, tvořený 1 či více fonémů] →
morfologie

↓

plán lexikální (plán slovníku) [jednotka je lexém, tvořený 1 či více morfémy] → **lexikologie**

↓

plán syntaktický (plán větný) [jednotkou je věta, tvořená 1 či více lexémy] → **syntax**

↓

plán textový [jednotkou je textém, tvořený 1 či více větami] → **textová lingvistika**

Tyto základní disciplíny se na Slezské univerzitě v bohemistických studijních oborech studují v (doporučeném) sledu, který odpovídá této uvedené hierarchii jazykových rovin. Tento sled předmětů tvoří kostru Vašeho studia jazykovědné bohemistiky.

Předmět *Fonetika a fonologie* (1. ročník, ZS) má náplní uvedení do problematiky fonologického systému češtiny. Kromě toho – jak napovídá název – jsou zde studenti seznámeni i s problematikou jazykovědné disciplíny příbuzné fonologii – **fonetiky** (zkoumá konkrétní zvuky lidské řeči a jejich typy, bez ohledu na jejich jazykovou platnost). Příbuzné problematice se věnuje i další předmět vyučovaný v 1. roč. v ZS: *Spisovná výslovnost a pravopis*, kde se studenti mj. seznámí s problematikou **ortoepie**: nauky o tom, jak správně vyslovovat. V kombinovaném studiu oboru Česká literatura je

problematika shrnuta do jednoho předmětu: *Pravopisné repetitorium a zvuková stránka češtiny*.

Morfologie a potažmo morfologický plán je obsahem disciplíny nazvané prostě *Morfologie*, která se studuje ve dvou semestrech (1. roč. LS, 2. roč. ZS). První semestr je věnován funkční morfologii, druhý problematice flexe (ohýbání slov).

Lexikologie má své místo ve studijním plánu v 2. ročníku v LS a navazuje tak bezprostředně na studium morfologie.

Syntax se studuje na opavské bohemistice ve dvou semestrech (v 2. ročníku) v předmětech *Syntax 1* a *Syntax 2*. Výuka syntaxe je bezprostředně navázána na funkční morfologii, protože morfologie a syntax spolu úzce souvisí a tvoří tzv. **gramatiku** (mluvnici) – tedy disciplínu zabývající pravidly vytváření slov a vět; jednotky morfologického a syntaktického plánu mají na rozdíl od ostatních plánů funkci usouvztažňovací, jejich úkolem je uspořádávat jednotky ostatních plánů.

Studium *textové lingvistiky* je umístěno až do navazujícího magisterského studia (ZS 2. ročníku). Je to dáno relativním „mládím“ disciplíny jako takové a jejím vztahem k disciplíně tradičnější: **stylistice**. Hranice mezi textovou lingvistikou a stylistikou není dosud zcela ustálená a obě disciplíny se leckdy k sobě blíží: u obou je totiž hlavním předmětem text. *Stylistika* jakožto nauka o stylu (o výběru jazykových prostředků) tak završuje jazykovědné studium v bakalářském studiu, najdeme ji ve studijním plánu v ZS 3. ročníku.

K jazyku jako předmětu vědeckého zkoumání je možno přistupovat v zásadě dvojím způsobem: zkoumat jeho stavbu vzhledem k fungování v lidské společnosti, anebo sledovat jeho historický vývoj. Proto Ferdinand de Saussure hovoří o dvou jazykovědách: lingvistice **synchronní** a lingvistice **diachronní**. Zatímco synchronní lingvistika zkoumá jazyk jako (relativně) stálý a aktuálně fungující fenomén, diachronní lingvistika se zabývá proměnami, kterými jazyk prochází v dějinách. Všechny základní lingvistické disciplíny, které byly zmíněny výše, mají svou variantu synchronní a diachronní. Výuka ve vyjmenovaných předmětech se samozřejmě soustředí na současný jazyk, a má proto charakter synchronní. Diachronní dimenzi jazykovědy představují předměty s názvem *Historická mluvnice*, které se věnují postupně diachronnímu hláskosloví, tvarosloví, lexikologii i syntaxi (od pračeského období do tzv. doby střední, tj. do raného novověku). Historická mluvnice se vyučuje v dvouoborovém studiu (Český jazyk a literatura) v bakalářském stupni (2. a 3. ročník), v jednooborovém studiu jsou předměty zařazeny až v navazujícím magisterském stupni.

Kromě základních disciplín zahrnuje jazykověda i řadu dalších, dílčích či pomezních disciplín. Kromě již zmíněných jsou to zejména tyto: **lexikografie** (nauka o sestavování jazykových slovníků jednojazyčných i překladových; má blízko k lexikologii), **dialektologie** (disciplína zkoumající nářečí jazyka, má blízko k diachronním disciplínám). **Korpusová lingvistika** je relativně nový obor, který se zabývá sestavováním a využíváním jazykových korpusů (rozsáhlých počítačových souborů

textů, které jsou jazykovědně anotovány). Analýzy korpusů dnes využívá většina základních disciplín jazykovědy.

Pomezí disciplín mohou představovat např. **matematická lingvistika** (zabývá se hl. počítačovým zpracováním přirozeného jazyka, jeho statistikou, jeho formálně logickým popisem), **psycholongvistika** (zabývá se jazykem jako psychickým faktem, uloženým ve vědomí každého člověka), **sociolingvistika** (studuje jazyk jako společenský fakt, jako „instituci“).

Mezi jazykovědné disciplíny bývá tradičně zařazována také **ortografie**, nauka o správném zápisu jazyka do grafické podoby (pravopis). Pravopis je určitá společenská uzance, dobově podmíněná, která nemá charakter jazykového jevu, je vlastně jazyku „vnější“. Poučení o pravidlech pravopisu je součástí výuky především v předmětech *Spisovná výslovnost a pravopis* (v prezenčním studiu) a *Pravopisné repetitorium a zvuková stránka češtiny* (v kombinovaném studiu). Pravopisné výklady ale prostupují i výukou morfologie, lexikologie a syntaxe (interpunkční pravidla).

Literární věda je
vědecká
disciplína, jejímž
předmětem
zkoumání je
krásná literatura.

4 Literárněvědná bohemistika

4.1 Literární věda

Literární věda je vědecká disciplína, jejímž předmětem zkoumání je krásná literatura. Tu lze definovat několika způsoby, jeden z nich, o který se zasazovali zejména ruští formalisté a následně i strukturalisté, je ten, že literatura využívá svého jazyka nějakým zvláštním způsobem, její jazyk – na rozdíl např. od jazyka vědeckých děl nebo právnických textů – takzvaně upozorňuje sám na sebe. Jiný názor tvrdí, že literaturu zpravidla chápeme jako imaginativní či fikční slovesnou tvorbu, tedy že od ní nepožadujeme historická fakta. Ještě jiný pohled poukazuje na literaturu coby produkt určité konvence či pozornosti, např. jisté knihy hledáme v konkrétních obchodech, estetický „požitek z četby“ zpravidla neočekáváme např. u receptů nebo právnických norem apod. Současně lze říci, že literární dílo představuje jistý systém, kdy prvky ve všech různých úrovních a plánech jsou navzájem provázány a ve vzájemných vztazích, např. titul básně ve vztahu ke klíčovým tématům a motivům obsaženým v textu.

Pokud jde o samotnou literární vědu, ta je souborem několika speciálních disciplín, literární teorie, literární historie a literární kritiky.

Literární teorie – zkoumá hlavně texty z oblasti krásné literatury, v literárních dílech hledá obecné zákonitosti, které se uplatňují při jejich vzniku (geneze) nebo v momentě, kdy se stávají součástí literární komunikace (čtenářské zkušenosti - recepce). Literární teorie se zabývá tím, co je všem literárním dílům společné, jejich estetickou funkcí, znakovou funkcí apod. Jednou z částí literární teorie je také tzv. **poetika** literatury, nauka o stavbě a tvaru literárního díla. Literární teorie dále zahrnuje některé speciální vědy, především **genologii** (teorie žánrů), **versologii** (teorie verše) nebo **naratologii** (teorie vyprávění).

Literární historie – člení literární vývoj na přehledné časové úseky a chápe literární dílo jako součást určitého procesu nebo výsledek určitého diskursu (řeči), která se odehrává v čase. Disciplína studuje jak jevy individuální (konkrétní díla, autoři), tak obecné (literární směry, umělecké styly, estetické proudy). Výchozím bodem je daný literární text konkrétního autora (i v případě díla anonymního), který bývá zařazován do literárněhistorického kontextu jeho osobní tvorby a následně také do kontextů vyšších, do kontextu literatury národní, popř. kontextu literatury světové. Literární historie rovněž zkoumá způsoby dobového přijetí díla, dobová umělecká měřítká apod. Literární historie předpokládá, že struktura literárního textu sice zůstává totožná, ovšem samotné dílo se v průběhu dějin mění, dynamickou složkou je především to, jak bývá „čteno“ a přijímáno v různých historických obdobích (čtenáři, kritiky, jinými umělci apod.). Podmínkou zkoumání literární historie je tzv. **bibliografie**, tedy soupis dostupných literárních pramenů. Důležitým pojmem oboru je také tzv. **periodizace** čili přehledné členění literárního vývoje na časové úseky, vycházející z historických milníků, např. česká literatura v době pobělohorské, česká literatura období 1945–1948 apod.

V současné době jsou někteří badatelé (vycházející z tzv. poststrukturalismu) k tradičním metodám zkoumání literární historie skeptičtí a prosazují pojem *pluralita dějin*, popření univerzálně platného výkladu historických událostí jako takových. Také je v současnosti zpochybňována představa, kdy v literární historii jeden text navazuje a působí na jiný, nýbrž se zohledňuje komplexnost vztahů mezi nimi.

Literární kritika – je jakýmsi prostředníkem mezi literárním dílem a zbytkem veřejnosti (čtenáři, jinými autory, dalšími kritiky atd.). Literární kritika je způsobem literární komunikace a vytváří specifické komunikační prostředí, něco, co lze nazývat literárním životem. Mohla se plně rozvíjet až ve chvíli, kdy byly dány podmínky pro její publikaci (vznik časopisů, novin, almanachů, sborníků). Moderní kritika vzniká v 18. století, a to nejen na stránkách tisku, ale i v salónech, čajovnách, hospodách apod. Je doménou nejen literárních vědců, ale i publicistů, laiků i samotných tvůrců. Literární kritiku lze vnímat mezi dvěma krajními póly: na jedné straně jako čistě odbornou vědeckou činnost, využívající vědeckou erudici a literárněvědné metody. Na straně druhé pak jako praxi a činnost uměleckou, která předpokládá intuici, umělecký instinkt a užívání uměleckých prostředků; obě tyto krajní polohy se pak mohou setkávat ve specifickém žánru, literárním eseji. Literární kritika je tak součástí literární vědy jen částečně.

4.2 Výuka na SU

Literární teorie je na SU vyučována jak samostatně, tak v příbuzných předmětech. Nejprve to je *Úvod do studia literatury* nasazený v zimním semestru 1. ročníku a zaměřený na základní pojmy, na něj navazuje v letním semestru 1. ročníku *Úvod do teorie literatury*, který seznamuje se základy poetiky. Tento předmět je určen pro studenty dvouoborového programu a kombinovaného studia České literatury. Pro studenty prezenční formy oboru Česká literatura se vyučují v 1. ročníku *Teorie literatury I/1 a I/2*, které oba se zaměřují na různé problémy poetiky. Studenti jednooborové české literatury pak následně absolvují ve 2. ročníku *Teorii literatury II/1 a Teorii literatury II/2*, studenti dvouoborového studia a kombinované formy ČL předmět *Teorie literatury 1 a 2*. Tyto předměty se soustředí na literární estetiku, teorii interpretace a příbuzné problémy. Ve třetím ročníku následuje dvousemestrální předmět *Myšlení o literatuře*, který seznamuje studenty s různými teoretickými koncepty a způsoby reflexe literatury od antiky po současnost. Základní předměty pak doplňují výběrové, např. *Čtení teoretických textů*. V navazujícím magisterském studiu pak mají své místo specializované disciplíny, např. *Naratologie v teorii a praxi*.

Literární historie je na SU vyučována prostřednictvím povinných disciplín mapujících jednotlivá období české literatury. V prvním ročníku to je *Starší česká literatura*. V letním semestru v 1. ročníku v prezenčním studiu a v 2. ročníku v kombinovaném studiu to je následně *Česká literatura 19. století*. Druhý ročník (pro kombinované studium třetí) pak obsahuje v obou semestrech *Českou literaturu 1895-1945 1 a 2*. V ročníku třetím v zimním i letním semestru probíhá výuka *České literatury 1945-1989 1 a 2*.

V navazujícím magisterském studiu v 2. roč. pak uzavírá tyto základní předměty *Česká literatura po roce 1989* (v jednooborovém studiu). Navazující studium se vrací – po získání hlubších znalostí teoretických a historických - opět na začátek předmětem *Repetitorium starší české literatury*.

V bakalářském programu výuku české literatury doplňují také předměty *Světová literatura 1 a 2*, v navazujícím studiu doplněné o *Vybrané kapitoly ze současné světové literatury*.

Povinné disciplíny jsou doplňovány řadou výběrových předmětů.

S **literární kritikou** se studenti na SU setkají jednak ve formě výkladové, v předmětu *Dějiny literární kritiky* (povinně volitelném), určeném pro studenty druhých a třetích ročníků, jednak ve formě praktické, ve dvousemestrálním kursu *Literárněkritické praktikum 1 a 2*, který je povinný pro studenty jednooborové České literatury.

4.3 Pomezí disciplín, textologie

Kromě hlavních literárněvědných disciplín se během svého studia můžete seznámit i některými disciplínami pomezími a specializovanými.

Komparatistika je literárněvědný obor, který srovnává (lat. *comparare* = srovnávat) texty z různých národních literatur, česky se nazývá též srovnávací literární věda, využívá postupů literární teorie i historie. Srovnání může být typologické (zkoumá analogie, jevy na sobě nezávislé, ale podobné, např. epos v literaturách turkických a germánských) nebo genetické (otázky vlivu jedné literatury na druhou, např. rytířský epos v západní Evropě a v české středověké literatuře). Oba tyto typy komparace spolu samozřejmě úzce souvisí. Komparatistiku můžete studovat v navazujícím magisterském studiu v kursu *Úvod do komparatistiky*; určitou kazuistiku ke komparatistickým otázkám nabízí i předmět *Česko-polské literární vztahy*.

Sociologie literatury (též literární sociologie) je pomezí disciplína, která se zabývá společenskou dimenzí literatury, především otázkami produkce (vzniku literárních textů ze společenských podmínek) a recepce (přijetí literárních textů společností). Pod pojem sociologie literatury se zahrnuje množství různých, značně odlišných přístupů. Orientovat se v nich pomůže předmět *Sociologie literatury*, nabízený jako povinně volitelný v navazujícím magisterském studiu.

Psychologie literatury (též literární psychologie) je pomezí disciplína, která se zabývá obdobnými otázkami jako sociologie literatury, ale z hlediska psychiky jedince – ať jde o tvůrčí proces u básníka, nebo o vnímání literárního díla čtenářem. Stejně jako v případě sociologie literatury jde o souhrnné označení pro různé přístupy, z nichž nejvýznamnější je psychoanalýza a empirická psychologie.

Textologie (též textová kritika) je disciplína na pomezí literární vědy a jazykovědy, věnující se textu, v první řadě textu literárnímu uměleckému (ale může se věnovat jakémukoliv textu), zejména zkoumající jeho genezi, autorství, historii. Primárním cílem textologie je rekonstrukce textového procesu a výstupem textologické práce bývá obvykle text připravený k vydání. Práce textologa tedy směřuje k vytvoření a vydání textu, které bude spolehlivé a definitivní. Textolog tedy musí shromáždit všechna relevantní znění textu (textové prameny – rukopisy, časopisecké otisky, knižní vydání, ale také třeba různé náčrty, zlomky atd.) a na základě jejich porovnání rozhodnout, který text bude nadále vydáván (tzv. výchozí text) a následně jej řádně připravit k vydání (opravit zřejmá porušení, přizpůsobit současnému pravopisu ad.) – takové vydání potom označujeme jako **kritické** (vzniklo totiž na základě kritiky textu). Poučení o textologii obsahuje předmět *Základy ediční praxe*, vyučovaný ve dvou semestrech ve 3. ročníku oboru Česká literatura. V navazujícím magisterském studiu na něj navazuje jednosemestrální kurs *Textologický seminář*.

*Vědecký život
v bohemistice se
odbývá na půdě
vědeckých
institucí
(univerzit,
vědeckých
ústavů, archivů,
muzeí) a
publikační
činností
v časopisech a
knihách.*

5 Vědecký život

5.1 Vědecké instituce

Bohemistiku lze na **českých vysokých školách** studovat v rámci filologických programů, a to jako jednooborovou nebo v kombinaci s druhým oborem. Nejčastější jsou kombinace s cizími jazyky (anglistika, germanistika, romanistika) nebo s historií, společenskými vědami, filozofií, výtvarným uměním, ale také s obecnou lingvistikou, translatologií apod. Na SU jsou nejobvyklejšími kombinacemi právě bohemistika s anglistikou či historií.

Právě vysoké školy jsou také důležitými institucemi pěstujícími bohemistiku jako vědu. Katedry bohemistiky (nebo samostatné katedry českého jazyka a české literatury) najdeme v současnosti na 10 univerzitách (a 15 fakultách – nejčastěji na fakultách filozofických a pedagogických). Všechny tyto fakulty nabízejí studium bakalářské a magisterské (některé pouze dvouoborové, některé i jednooborové). Některé umožňují pokračovat i v doktorském studiu, které je již zvlášť pro jazykovědnou a literárněvědnou bohemistiku (např. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity a Univerzity Palackého).

V rámci základního výzkumu hraje nejvýznamnější roli **Akademie věd České republiky**, která provádí výzkum v širokém spektru přírodních, technických, humanitních a sociálních věd a která sdružuje řadu vědeckých ústavů. Pro obor bohemistika jsou klíčová pracoviště Ústav pro jazyk český a Ústav pro českou literaturu.

Hlavní činností **Ústavu pro jazyk český** je vědecký výzkum v oblasti českého národního jazyka, jeho současného stavu a historického vývoje a jeho vztahu k jiným jazykům, zejména pokud jde o slovní zásobu, gramatickou stavbu, slohovou diferenciaci a výstavbu textů, dále v oblasti obecné lingvistiky a didaktiky jazyků.

Ústav pro jazyk český. Letenská 4, 118 51, Praha 1. <http://ujc.avcr.cz/>

Ústav pro českou literaturu zajišťuje základní výzkum české literatury v jazykovém a teritoriálním vymezení, od počátků do současnosti. Pracoviště se zaměřuje na celou řadu literárněvědných disciplín: literární historii, teorii literatury, výzkum literární kultury, literárněvědnou lexikografii (zpracování literárních slovníků a příruček), editologii, textologii a bibliografii.

Ústav pro českou literaturu. Na Florenci 3/1420, 110 15, Praha 1. <http://www.ucl.cas.cz/cs/>

Důležitými institucemi v oblasti literárněvědné bohemistiky jsou také **literární archivy a muzea**. O literárních archivech bude řeč posléze. Muzea jsou nevýdělečné instituce, které podle definice tzv. Mezinárodní muzejní rady slouží společnosti a jejímu rozvoji. Jsou přístupná veřejnosti a získávají, uchovávají, zkoumají, zprostředkují a vystavují hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělání i zábavy.

Podle svého zaměření a obsahu expozic a depozitářů rozlišujeme muzea na všeobecná (národní, vlastivědná) a specializovaná (v rámci jednoho oboru). Pro obor bohemistiky jsou podstatná specializovaná **muzea literární**.

Památník národního písemnictví – vznikl v roce 1952 a je kulturní, muzejní, vědeckou a vzdělávací institucí. Sídli v prostorách Strahovského kláštera. Jeho cílem je uchovávat, shromažďovat, evidovat a veřejnosti zprostředkovat sbírky a doklady k vývoji literatury a knižní kultury v českých zemích a sbírku uměleckých děl výtvarného umění, a to od 18. století až do současnosti. Webová stránka: <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz>

Slezské zemské muzeum – původně jako Gymnaziální muzeum v Opavě, bylo založeno roku 1814 a je nejstarším veřejným muzeem na území Čech, Moravy a Slezska. Součástí je **Srub Petra Bezruče na Ostravici** a zejména **Památník Petra Bezruče** v Opavě. Slavnostně byl otevřen v roce 1956 s cílem muzejně dokumentovat regionální literaturu. Stálá expozice je věnována životu a dílu Petra Bezruče. Webová stránka: <http://www.szm.cz/rubrika/33/expozicni-arealy/pamatnik-p-bezruce-opava.html>

Památník písemnictví na Moravě – vznikl v roce 2005 v areálu benediktinského opatství v Rajhradě. Tvoří součást Muzea Brněnska, odborně pečuje o literární či písemné památky spjaté s moravským prostředím. Pořádá výstavy, pečuje a tvoří sbírky a pořádá autorská čtení a besedy. Při památníku také existuje unikátní benediktinská klášterní knihovna. Webové stránky: <http://rajhrad.muzeumbrnenska.cz>

Další vybraná literární muzea

Jiráskovo muzeum Hronov – působí pod Regionálním muzeem v Náchodě. Bylo založeno v roce 1908. V současné době se expozice nachází v hronovském Divadle Aloise Jiráska. Součástí muzea je také rodný domek Aloise Jiráska v Hronově. Kromě expozice Aloise Jiráska zde najdeme také výstavy vztahující se k významným rodákům kraje, Egonu Hostovskému nebo Josefu Čapkovi. Webové stránky: <http://rmn.wz.cz/jiraskovo-muzeum-hronov.html>

Literární památník Vysočiny – byl zřízen v roce 2002 v Tasově. Expozice je věnována v první části tasovskému rodákovi Jakubu Demlovi, umístěny jsou zde Demlovy knihy a drobné propagační tisky. Ve druhé části se výstavy věnují také jiným autorům spojeným s Vysočinou nebo konkrétně s Tasovem (František Bílek, Marie Rosa Junová ad.). Webové stránky: <http://tasov-tr.cz/literarni-pamatnik-vysociny/d-17290/p1=317>

Městské muzeum Antonína Sovy v Pacově – bylo založeno v roce 1908. Zahrnuje několik expozic, vedle historie Pacovska je to především život a dílo nejvýznamnějšího rodáka Pacova Antonína Sovy. Webová stránka: <http://www.zamekpacov.cz/cs/s/mestske-muzeum-antonina-sovy-v-pacove>

Muzeum Boženy Němcové – bylo založeno v roce 1902 a nachází se v České Skalici. Obsahuje tři expozice: v hlavní části je prezentován život a tvorba Boženy Němcové, druhá část je instalována v Barunčině škole a třetí část tvoří naučnou stezku v Babiččině údolí. Webová stránka: <http://www.muzeumbn.cz/>

Muzeum bratří Čapků – nachází se v Malých Svatoňovicích a bylo založeno v roce 1946. Muzeum tvoří dvě samostatné expozice věnované Karlovi (publikační činnost, dokumenty, rodinné fotografie, ukázky rukopisů ad.) a Josefovi (soubor dvaceti olejomalb od kubistického až do závěrečného období, kresby a grafika). Webové stránky: <http://www.malesvatonovice.cz/muzeum/>. Čapkovskou expozici naleznete též v **Památníku Karla Čapka na Strži** (u Staré Huti v okr. Příbram). Web: <http://www.capek-karel-pamatnik.cz/>

Muzeum Otokara Březiny – muzeum vzniklo v Jaroměřicích nad Rokytnou již několik let po básníkově smrti, ale plné obnovy se dočkalo až v roce 1993. V Jaroměřicích básník od roku 1901 zastával učitelské místo a žil až do své smrti v roce 1929. Expozice muzea tvoří básníkův byt s původním vybavením a knihovna pro studijní účely. Webová stránka: <http://www.otokarbrezina.cz/content/view/2/17/>

5.2 Bohemistika v zahraničí, Erasmus+

Třebaže by se mohlo zdát, že bohemistika je vázána výhradně na studium v ČR, obor se pěstuje i na řadě zahraničních univerzit, většinou na katedrách slavistiky. I pro studenty bohemistiky existují tedy zahraniční stáže na různých zahraničních univerzitách. Zahraniční stáž představuje nepochybně neocenitelnou zkušenost, a to i pro studenty bohemistických oborů. Nejvýznamnějším programem, který se zaměřuje na evropskou spolupráci v oblasti univerzitního vzdělávání, je Erasmus+. V současné době je do tohoto programu zapojena většina veřejných vysokých škol.

Seznam zahraničních center bohemistiky je výběrový a obsahuje tradiční zahraniční evropská pracoviště.

Bulharsko

Sofijski Universitet Sv. Kliment Ochridski, Fakultet po slavjanski filologii.
https://www.uni-sofia.bg/index.php/eng/the_university/faculties/faculty_of_slavic_studies/structures

Chorvatsko

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Katedra za češki jezik i književnost
<http://www.ffzg.unizg.hr/zslav/>

Německo

Friedrich-Schiller-Universität Jena, Institut für Slavistik. <http://www.slavistik.uni-jena.de/index.php/home.html>

Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, Philosophische Fakultät, Institut für Slavistik. <http://www.slavistik.uni-kiel.de/cs>

Universität Leipzig, Institut für Slavistik. <http://slavistik.philol.uni-leipzig.de/>

Universität Regensburg, Philosophische Fakultät IV, Institut für Slavistik. <http://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/>

Rakousko

Universität Wien, Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Institut für Slavistik. <http://slawistik.univie.ac.at/>

Velká Británie

University of Oxford, Faculty of Medieval and Modern Languages and Literature. <http://www.mod-langs.ox.ac.uk/czech>

University College London, School of Slavonic & East European Studies. <https://www.ucl.ac.uk/ssees>

University of Glasgow, School of Slavonic, Central and East European Studies. <http://www.gla.ac.uk/subjects/cees/>

Bilaterální smlouvy pro Erasmus Ústavu bohemistiky a knihovnictví (pro studenty bohemistiky)

Polsko

Uniwersytet Opolski, Instytut Slawistyki. <http://www.slawistyka.uni.opole.pl/shownews.php?lang=pl&m=1>

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Słowiańskiej <http://www.ifs.uni.wroc.pl/filologia-czeska>

Slovensko

Univerzita Mateje Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, Katedra slovanských jazykov. <http://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-slovanskych-jazykov/>

Litva

Vilniaus Universitetas, Filologijos Fakultetas <http://www.flf.vu.lt/>

Německo

Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Neuphilologische Fakultät, Slavisches Institut
<http://www.slav.uni-heidelberg.de/>

Georg-August-Universität Göttingen, Philosophische Fakultät, Seminar für Slavische Filologie. <http://www.uni-goettingen.de/de/50802.html>

Studijních stáží v rámci programu Erasmus+, obvykle v rozsahu jednoho semestru, se obvykle zúčastňují studenti druhého a vyšších ročníků. Ústav bohemistiky a knihovnictví umožňuje během pobytu v zahraničí zároveň souběžně distanční formou plnit studijní povinnosti na domovském pracovišti (po domluvě s konkrétním vyučujícím).

5. 3 Vědecké časopisy

Důležitým médiem vědeckého provozu ve všech vědních oborech, a tedy také v bohemistice, jsou odborné časopisy. Ty přinášejí nejen původní odborné práce, ale také recenze, různé zprávy z odborného života (o konferencích, významných událostech ve vědecké komunitě, životních jubileích předních odborníků apod.). Přehled o oborovém dění je dobré udržovat aspoň sledováním nejvýznamnějších časopisů, které zpravidla odebírají vědecké a univerzitní knihovny – aktuální čísla bývají vyložena v půjčovně k přímému nahlédnutí.

Mnoho časopisů dnes nabízí – zpravidla zdarma – přístup ke starším (a někdy i aktuálním) číslům přes internet.

Vedle odborných knih patří časopisy k hlavním zdrojům odborných informací také pro studentské práce – v množství článků na různá témata se orientujeme pomocí bibliografií – viz příslušnou kapitolu.

Významné bohemistické časopisy

NAŠE ŘEČ. Časopis je věnován češtině, zejména jejím aktuálním problémům (jazykové kultuře, současnému stavu jazyka aj.); kromě odborných článků zveřejňuje ve velké míře různé zprávy z oboru, výběr z rad jazykové poradny apod. Vychází od roku 1916, vydává jej Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. Obsahy jednotlivých čísel a kompletní znění článků starších ročníků (do roku 2009) lze najít na stránce <http://nase-rec.ujc.cas.cz/>. Vychází 5x ročně.

SLOVO A SLOVESNOST. Časopis založený roku 1935 Pražským lingvistickým kroužkem jako časopis pro výzkum jazyka a literatury (srov. název) je dnes časopisem výlučně jazykovědným – na rozdíl od *Naší řeči* odborně náročnějším, soustředěným také na otázky teorie jazyka apod. Vydává jej Ústav pro jazyk český AVČR 4x ročně. Obsahy jednotlivých čísel a archiv kompletních textů starších ročníků (do r. 2003) lze najít na stránce <http://sas.ujc.cas.cz/>.

ČESKÁ LITERATURA. Časopis věnovaný dějinám české literatury a literární teorii, založený r. 1953. Vydává 6x ročně Ústav pro českou literaturu AVČR. Plné texty starších ročníků lze najít na stránce <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=CesLit> (ročníky

1953-1989, 1993-1998), pro novější ročníky pak http://dlib.lib.cas.cz/view/subjects/Czech_Literature/ (zatím jen 2005; novější ročníky pouze obsahy).

ČESKÝ JAZYK A LITERATURA. Časopis zabývající se především problematikou češtiny a české literatury ve škole, ale i aktuálními problémy oboru. Vychází od roku 1959. V současnosti vydává časopis SPN, a.s., 5x ročně (od září do června).

ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII. Vychází od roku 1911, jeho zaměření a vydavatelé se měnili. V současnosti je časopis zaměřen na kontrastivní lingvistiku češtiny a vydává jej Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Od roku 2015 je volně dostupný v režimu Open Access na stránkách <http://casopispromodernifilologii.ff.cuni.cz/>.

SVĚT LITERATURY. Časopis vydávaný FF UK, věnovaný především světové literatuře, vychází od roku 1991. Od roku 2015 volně dostupný v režimu Open Access na stránkách <http://svetliteratury.ff.cuni.cz/>.

NOVÁ ČEŠTINA DOMA & VE SVĚTĚ. Časopis věnovaný češtině vydává FF UK, pod tímto názvem od roku 2012 pouze elektronicky (navazuje na původní *Češtinu doma a ve světě*). Vychází 2x ročně.

SLOVO & SMYSL. Časopis zaměřený na dějiny české literatury v mezioborovém kontextu. Vychází od roku 2004, periodicitu je proměnlivá. Starší čísla (do r. 2013) jsou kompletně dostupná na adrese <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/>. Od roku 2015 vychází časopis v režimu volného přístupu (Open Access) – viz stránky <http://wordandsense.ff.cuni.cz/>.

BOHEMICA LITTERARIA. Časopis vydávaný Filozofickou univerzitou Masarykovy univerzity věnovaný české literatuře. Vycházejí 2 čísla ročně. Pod tímto názvem vychází od roku 2009, ale navazuje na dlouhou tradici *Sborníku prací FF BU – řady literárněvědné bohemistické (V) a literárněvědné (D)* – od roku 1954. Všechna čísla od roku 1954 jsou volně k dispozici na adrese: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/102862>.

BOHEMICA OLOMUCENSIA. Bohemistický časopis – většinou střídavě s čísly jazykovědnými a literárněvědnými – vydávaný od roku 2009 Filozofickou fakultou Univerzity Palackého. Vychází 4x ročně. Starší čísla (2009-2013) jsou volně k dispozici na adrese: <https://www.kb.upol.cz/cs/bohemica/archiv.html>.

BOHEMISTYKA. Jediný zahraniční čistě bohemistický časopis, vydávaný na Univerzitě Adama Mickiewicze v Poznani (Polsko), tiskne články především v češtině a polštině o českém jazyce a literatuře. Vychází 4x ročně. Všechny texty jsou volně dostupné na adrese <http://www.bohemistyka.pl/>.

Kromě časopisů přímo zaměřených na bohemistiku lze více či méně bohemistické texty nalézt také v časopisech slavistických, zejména těch zahraničních (nejvýznamnější anglicky vydávaný slavistický časopis je **SLAVONIC AND EAST EUROPEAN REVIEW**; v německém prostředí **ZEITSCHRIFT FÜR SLAWISTIK** nebo **WIENER SLAVISTISCHES JAHRBUCH**).

Příspěvky k regionální literární historii a k dialektologii, popř. příbuzným oblastem, lze nalézt ve vlastivědných časopisech nebo regionálních historických časopisech. V regionu Slezska a severní Moravy jsou to především časopisy **TĚŠÍNSKO**, **ČASOPIS SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA** nebo **SLEZSKÝ SBORNÍK**.

Žánry ve vědeckých časopisech

Ve vědeckých časopisech se setkáme především s těmito žánry:

Studie. Většinou obsáhlejší text, zaměřuje se na jeden odborný problém; přináší nové poznatky nebo nové interpretace známých faktů; obsahuje bibliografické odkazy na odbornou literaturu a prameny.

Recenze. Jedná se o informaci o odborné publikaci s jejím rozбором a hodnocením, bývá kratšího rozsahu, neobsahuje většinou bibliografické odkazy.

Zpráva. Drobný text informující o publikaci, události apod.; na rozdíl od recenze neanalyzuje a nehodnotí.

Polemika. Článek nesouhlasně reagující na jiný odborný text, může mít i charakter studie, ale většinou bývá stručnější. Důraz je kladen na přesvědčovací (persvazivní) funkci textu.

Nekrolog. Informace o úmrtí významné vědecké osobnosti se zhodnocením jejího díla.

Edice. Vědecké (kritické) vydání cizích textů – většinou v časopisech vycházejí edice korespondence.

5.4 Vědecké publikace

Je charakteristické pro humanitní vědy, že vědecká diskuse se zde nevede pouze v časopisech, ale ve velké míře ve formě publikací knižních. Většinou takového odborné knihy nazýváme monografie nebo sborníky – k vymezení viz kapitolu 6.2.

Jak poznat v době publikační i vydavatelské svobody (a nadprodukce), která publikace je skutečně odborná, hodnotná, hodná důvěry a použití ke studiu či přípravě seminární práce?

Existují dvě důležitá vodítka:

1. Všechny odborné publikace by měly projít tzv. recenzním řízením – to znamená, že by knihu měli k vydání doporučit svým posudkem nezávislí odborníci (recenzenti, lektoři). Ti bývají – včetně svých titulů – uvedeni v tzv. autorské tiráži, tj. na rubu titulního listu.
2. Odborné publikace vycházejí obvykle v nakladatelstvích, která se přímo na takovouto produkci přímo specializují. Jsou to samozřejmě nakladatelství

jednotlivých univerzit či fakult (takové má i Slezská univerzita) a některá další – zde přinášíme přehled těch nejdůležitějších:

ACADEMIA – nakladatelství vzniklo v roce 1953 původně jako nakladatelství Československé Akademie věd. Název Academia nese od roku 1966. V současné době zaujímá Academia svou ediční činností a pestrostí svých edičních řad přední místo mezi tuzemskými odbornými nakladatelstvími. V edičním programu se zaměřuje na vydávání publikací ze všech vědních oborů, ale neopomíjí ani populárně naučnou literaturu, literaturu faktu, encyklopedie, slovníky, jazykové učebnice, příručky a vysokoškolské učebnice a také beletrii.

AKROPOLIS – nakladatelství bylo založeno v roce 1990 jako soukromé nakladatelství Jiřího Tomáše. Podílelo se na vydávání sebraných spisů Egona Hostovského, Jaroslava Seiferta. V současnosti vyniká např. ediční řadou Skrytá moderna, kde jsou publikovány literárněvědné studie a edice avantgardní kultury (*Almanach na rok 1914*, *Revoluční sborník Devětsil* atd.).

HOST – nakladatelství vzniklé při stejnojmenném časopise, které se soustřeďuje především na vydávání literárněvědných monografií, v edicích Teoretická knihovna (např. Jonathan Culler), Strukturalistická knihovna (např. práce Jana Mukařovského), Studium (Catalano: *Rudá záře nad literaturou*) ad. Nakladatelství se soustřeďuje také na ediční řadu Tváře české literatury (monografie o Fuksovi atd.). V současné době v tomto nakladatelství také vychází reprezentativní Česká knižnice.

KAROLINUM – nakladatelství Univerzity Karlovy, které bylo založeno v roce 1990. Zaměřuje se na vydávání učebních textů, vědeckých monografií, odborných časopisů a vědeckých sborníků všech oborů univerzity. Z oboru literárních věd je v Karlinu vydávána mezioborová edice Limes (Wolfgang Iser, Umberto Eco aj.).

NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY – vzniklo v roce 1991. Specializuje se mj. knihy z oborů historie, sociálních a přírodních věd a lingvistiky (*Encyklopedický slovník češtiny*, jazykovědné slovníky, příručky, mluvnice). Nakladatelství produkuje také vydávání historického časopisu Dějiny a současnost.

TORST – nakladatelství vzniklo v roce 1990 a řadí se k nevyprofilovanějším nakladatelským domům. Kromě spisů českých autorů (Richard Weiner, Václav Havel ad.) publikuje také memoárovou literaturu (Jan Zábrana, Ivan Diviš aj.), eseje a publicistiku a také Malou řadu kritického myšlení (Zdeněk Kožmín, Jiří Opelík ad.), ale rovněž i řadu publikací z literární vědy (Daniela Hodrová, M. C. Putna aj.).

5.5 Literární život

V oblasti literárněvědné bohemistiky je podstatné sledovat nejen vědecký život oboru, ale také tzv. „živou literaturu“, aktuální literární dění. Jedním z podstatných prvků literární komunikace jsou literární, potažmo kulturní časopisy. Ty se sice dlouhá léta potýkají s chronickým podfinancováním, nicméně řada z nich vychází i přes tyto obtíže již řadu let. V časopisech najdeme např. rozhovory s mladými i již zavedenými autory,

reportáže z kulturních a literárních festivalů, sloupky a diskuse nad aktuálními tématy, informace o knihách i událostech s nimi souvisejících. Jednou z předních rubrik jsou v literárních časopisech také recenze a kritiky na současné tituly. V některých z nich lze nalézt i odborné články.

Řada z časopisů již nabízí (někdy zdarma) přístup do svého archivu a tím pádem i přístup k textům ze starších čísel.

Přehled literárních (či obecně kulturních) časopisů:

A2 / ÁDVOJKA. Týdeník pro kulturu a literaturu. Vznikla 2005, do roku 2008 vycházela A2 jako týdeník. Nyní nezávislý kritický čtrnáctideník, který pojednává o kultuře, ovšem v co nejširším pojetí, tedy včetně společenského dění a politiky. Vychází každou druhou středu. Svým obsahem i přístupem se A2 snaží vytvářet alternativu k hlavnímu proudu. Webové stránky <http://www.advojka.cz/>

ALUZE. Časopis pro literaturu, filosofii a umění. Periodicita: třikrát ročně. V letech 1996 až 2006 revue vycházela v tištěné podobě, od roku 2007 do roku 2015 pouze elektronicky, nyní opět v tištěné podobě. Časopis má úzkou vazbu na Univerzitu Palackého v Olomouci, odkud se rekrutují také mnozí jeho přispěvatelé. Webové stránky: <http://aluze.cz/>

ANALOGON. Revue s podtitulem Surrealismus, psychoanalýza, antropologie a příbuzné vědy. Vychází 3 čísla ročně. V roce 1969 vyšlo pouze jedno číslo. Číslo 2 vyšlo opět po 20 letech v roce 1990. Časopis navazuje na tradici českého avantgardního myšlení a kriticky je přehodnocuje. Na vydávání se podílí Skupina česko-slovenských surrealistů. Časopis prosazuje surrealismus jako filozofický názor zdůrazňující obnovu imaginace. Webové stránky <http://www.analogon.cz/>

BABYLON. Studentský list pro seniory. Byl založen studenty FF UK, vydává jej Studentský spolek Babylon, jeho vůdčí osobností je spisovatel a básník Petr Placák. List vychází v tištěné i elektronické podobě od roku 1992 a zaměřuje se na propojování literatury a aktuálních politických i kulturních témat. Jeho přispěvatelé vycházejí mj. z kulturního undergroundu a samizdatu před rokem 1989. Webové stránky: <http://ibabylon.cz/>

HOST. Měsíčník pro a literaturu a čtenáře. Časopis, vydáván v 10 číslech ročně, navazuje na tradici prvorepublikovou revui Host (1921-1929) a také na brněnský Host do domu (1954-1970). Byl obnoven samizdatově v roce 1985, před rokem 1989 vyšla 4 čísla. Současný časopis přináší reportáže, rozhovory týkající se české literatury, ale velký prostor věnuje také světové literatuře. Webové stránky: <http://casopis.hostbrno.cz/> Od roku 1990 při časopisu existuje stejnojmenné nakladatelství.

KONTEXTY. Časopis o kultuře a společnosti. Vznikl v roce 2009, vychází šestkrát ročně. Je vydáván při nakladatelství Centrum demokracie a kultury a navazuje na zaniklé brněnské konzervativně laděné časopisy jako Revue Proglas nebo Střední Evropa. Časopis tiskne příspěvky z oblasti literatury, ale také kultury, politologie, filosofie a teologie. Webové stránky: <http://www.cdk.cz/casopisy/kontexty>

LABYRINT / REVUE LABYRINT. Časopis pro současnou světovou i českou kulturu, literaturu a umění. Byl založen v roce 1991 a záhy vzniklo při časopisu také nakladatelství. Od roku 1997 vychází každoročně jedno dvojčíslo se široce vymezenými tématy (erotika, dekadence, DIY, kultura velkoměst ad.). Revue obsahuje také barevnou obrazovou přílohu a zaměřuje se hlavně na původní příspěvky ze současné světové i tuzemské literatury a umění. Webové stránky: <http://www.labyrinth.net/cisla>

LITERÁRNÍ NOVINY. Měsíčník věnující se vztahu literatury, kultury a politiky. Časopis navazuje na tradici předválečných Literárních novin vydávaných od roku 1927 a pokračující s mocensky vynucenými přestávkami a redakčními proměnami až do roku 1967. Periodikum hrálo v 60. letech významnou roli ve všeobecné společenské atmosféře. Současný časopis, obnovený v roce 1990, přináší jak původní beletristické příspěvky, tak texty ze soudobé politologie nebo žurnalistiky. Webové stránky: <http://www.literarky.cz/index.php>

PLAV. Měsíčník pro světovou literaturu. Je vydáván od roku 2005. Příspěvky mapují literaturu napříč zeměmi i kontinenty. Každé číslo je tematicky zaměřeno (např. katalánská literatura, africká detektivka, ale i téma sebevraždy, mystifikace apod.), revue se svým zaměřením úzce vztahuje také k translatologii, příspěvky jsou často představovány bilingvně nebo jeden text bývá uveden v několika překladech současně. Webové stránky: <http://www.svetovka.cz/>

PROTIMLUV. Revue pro kulturu. Vychází ve dvou dvojčíslech ročně. Vznikla v roce 2002 a je vydávána v Ostravě. Zaměřuje se na propojování rozmanitých oborů, od soudobé literatury, přes výtvarné umění až po články o experimentální i klasické hudbě. V roce 2006 bylo při časopise založeno stejnojmenné nakladatelství. Od roku 2007 revue pořádá také každoročně literární festival ProtimluvFest. Webové stránky: <http://protimluv.net/rubrika/revue/>

PSÍ VÍNO. Časopis pro současnou poezii. Od roku 1997 byl vydáván nejprve ve Zlíně, od roku 2006 vychází čtvrtletně v Praze. Soustřeďuje se na publikování domácích i zahraničních básnických textů a jejich reflexi v širších kulturních souvislostech. Dává prostor nejmladší básnické generaci a představuje netradiční tvůrčí hraniční formy (literární experiment, digitální literatura aj.). Webové stránky: <http://www.psivino.cz/>

REVOLVER REVUE. Časopis pro literaturu a výtvarné umění. Vznikl v roce 1985, zprvu pod názvem Jednou nohou. Formovala se kolem něj tzv. nejmladší undergroundová generace. Je vydáván ve dvou až třech sešitech ročně. Zabývá se autory, kteří dobrovolně zaujmají místo na kulturní periferii. Kromě literatury přináší příspěvky týkající se výtvarného umění a fotografie. V letech 1995-2004 při časopisu vycházela speciální Kritická příloha Revolver Revue obsahující pouze kritické texty. Webové stránky: <http://www.revolverrevue.cz/revolver-revue>

SOUVISLOSTI. Revue pro křesťanskou kulturu. Vznikla v roce 1990 a vychází čtyřikrát ročně. Časopis je spojen s autory mladší a střední křesťanské generace a tiskne hlavně eseje a studie, přináší ale také beletrii a dokumenty. Jednotlivá čísla revue se pravidelně soustředí na tematické bloky z literatury české i světové (např. Dante, „Kauza

Kundera“ rok poté, Hledání Polska ad.). Webové stránky: <http://souvislosti.cz/index.php>

TEXTY. Literární časopis vydávaný zpravidla čtvrtletně. Vychází od roku 1996 ve Vsetíně. Obsahuje prózu, poezii, recenze, rozhovory, dříve také komiks. Časopis je specifický svým úzkým formátem. Interval vydávání se vztahuje ke čtyřem ročním obdobím, což podporuje i provedení časopisu, kdy se střídají zelená, červená, hnědá a modrá barva. Webové stránky: <http://casopis-texty.cz/>

TVAR. Obtýdeník živé literatury. Vznikl v roce 1990, od roku 1994 je vydáván jako čtrnáctideník. Zpočátku se časopis věnoval převážně autorům a tématům před rokem 1989 proskribovaným. Od roku 1994 je součástí časopisu i příloha TVARy věnovaná beletristickým textům menšího rozsahu. List tiskne původní českou literární vědu, kritiku i publicistiku (rozhovory, fejetony, sloupky, eseje). Snaží se o mezioborové přesahy (literatura a filosofie, archivnictví, historie aj.). Webové stránky: <http://itvar.cz/>

WELES. Literární revue. Vznikla v roce 1996, původně vydávaná ve Vendryni u Třince „Wendryňskou literárně-estetickou společností“. Od roku 2001 vychází v Brně. Zejména v počátcích revue, která vychází dvakrát až třikrát ročně, byla preferována poezie, nyní jsou oba žánry zastoupeny poměrně, texty v časopisu jsou často výtvarně doprovázeny. Od počátku bylo při revui zřízeno stejnojmenné nakladatelství. Webové stránky: <http://www.weles.cz/>

Příprava referátu,
písemné
seminární práce
a závěrečné
bakalářské či
diplomové práce
spočívá
především ve
studiu,
zpracování a
zhodnocení
relevantních
informačních
zdrojů.

6 Informační zdroje v bohemistice

6.1 Primární a sekundární literatura (prameny a literatura)

Příprava referátu, písemné seminární práce a závěrečné bakalářské či diplomové práce spočívá především ve studiu, zpracování a zhodnocení relevantních *informačních zdrojů*, jak by řekli naši kolegové knihovníci, v případě bohemistiky půjde v naprosté převaze o umělecké texty a odborné knihy. Každou knihu, kterou použijete při přípravě jakékoli odborné písemné práce (i když jde o práci školní, která nebude publikována!) i ústního referátu, jste povinni uvést jako použitý zdroj. Platí to samozřejmě v případě, kdy přesně citujete její úryvky, ale stejně tak tehdy, když parafrázujete obsah nebo se jen volně inspirováte úvahami a myšlenkami, jež kniha či článek obsahuje. V úvodu do studia literatury se seznámíte se zásadami *citační etiky* a pravidly správného citování různých informačních zdrojů.

Použité zdroje dělíme na primární a sekundární, event. na prameny a literaturu. **Primární literatura** nebo také **prameny** obsahují nezprostředkované údaje k dané problematice. Pokud píšeme práci o Nezvalově poezii, jsou naším primárním zdrojem či pramenem vědecké edice Nezvalových básní. **Sekundární literaturu** nebo jen literaturu by v našem případě tvořily texty o Nezvalovi: životopisné studie, odborné monografie, slovníková hesla apod.

V případě zpracovávání tématu z literární teorie (zvláště pokud jde o téma obecné a abstraktní) může být často nemožné rozdělit použitou literaturu na primární a sekundární.

Umberto Eco nabádá, že je vždy žádoucí čerpat přímo ze zdroje a nespolehat na zprostředkování primární literatury, byť by se jednalo o její citaci: „Rozdíl mezi primární a sekundární literaturou musíme mít stále dobře na zřeteli, protože v odborné (neboli sekundární) literatuře se sice často vyskytují přepsané pasáže z literatury primární, ty však musíme považovat za prameny z druhé ruky“ (Eco 1997, 72). Může se totiž stát, že citace jsou nepřesné, nebo účelově vytržené z původních souvislostí.

Badatel by měl být seznámen se všemi prameny, se starší i nejnovější odbornou literaturou, ideálně s veškerou dostupnou relevantní literaturou. Upozorňujeme studenty, že odborné práce z let 1948 – 1989 mohou obsahovat větší či menší množství dobové marxistické ideologie, ať už jako doklad autorova přesvědčení, nebo jako povinnou úlitbu režimu. V zásadě je však každý pohled ideologický v tom smyslu, že není nevinný, „objektivní“, ale hovoří z jisté pozice. Autoři kvalitních odborných prací se kromě svého tématu také věnují reflexi svých metodologických a myšlenkových východisek.

6.2 Typy odborných publikací: monografie, sborník, časopis

Vědecké publikace jsou psány odborným stylem, jehož náležitosti si budete během studia postupně osvojovat. Kromě věcnosti, přesnosti, systematického prostředkování poznatků a jejich rozvíjení, užívání termínů, uplatňování výrazových formulí, tendence k obecnému a abstraktnímu vyjadřování, syntaktické explicitnosti a textové koherence bývá odbornému stylu vlastní oddělovat text na odstavce, paragrafy, kapitoly a doprovázet jej poznámkovým aparátem (v textu, pod čarou, kombinací obou možností), který odkazuje na odbornou literaturu nebo rozvíjí doplňující komentáře. Každá odborná publikace obsahuje seznam použité literatury.

Základní druhy odborných publikací:

Monografie – souhrnně a na odpovídající vědecké úrovni se věnuje jedné otázce, jednomu tématu, často úzce vymezenému a specializovanému – jednomu období, jedné osobnosti, výkladu jednoho díla, směru apod. – Vědecké dílo více autorů, které systematicky, uceleně, všestranně a podrobně pojednává o jednom, zpravidla jasně definovaném tématu, se nazývá **kolektivní monografie**.

Příklad monografie – Ondřej Sládek: *Jan Mukařovský. Život a dílo*, Brno 2015.

Sborník – zpravidla neperiodická publikace, která obsahuje více příspěvků různých autorů, většinou tematicky nebo oborově příbuzných. Může obsahovat příspěvky, které zazněly na vědecké konferenci věnované vymezenému tématu.

Příklad sborníku – *Český romantismus v evropském kontextu*, red. Z. Hrbata, M. Procházka, Praha 1993.

(Dostupný zde: <http://www.ucl.cas.cz/edice/sborniky/konferencni/8-cesky-romantismus-v-evropskem-kontextu>)

Časopis – vychází pravidelně (odtud název *periodikum*), bývá zpravidla oborově vymezený (Český časopis historický, Česká literatura), obsahuje autorské vědecké články, které musí mít náležitou formu a projít nezávislým posouzením kvality (recenzní řízení). Další části časopisu mnohou tvořit aktuální zprávy z oboru, recenze nových odborných publikací aj.

6.3 Knihovny, digitální knihovny

Různé druhy informačních zdrojů využívaných v bohemistice (v jazykovědě i literární vědě) – a samozřejmě i v jiných oborech – shromažďují, uchovávají a zpřístupňují tzv. paměťové instituce. Mezi paměťové instituce (tedy takové, které uchovávají historickou paměť dané společnosti) řadíme především muzea, archivy a knihovny.

Knihovny představují instituce specializované na uchovávání a zpřístupňování především tištěné produkce (knihy, časopisy), popř. v poslední době i elektronických zdrojů (CD, DVD, e-books). Ze všech paměťových institucí jsou knihovny těmi, se kterými student přijde do kontaktu nejčastěji, ba kterým se nelze při studiu na vysoké škole

vyhnout. Pro studium bohemistiky jsou nejdůležitější knihovny vědecké, které zpřístupňují produkci jednotlivých (vybraných nebo všech) vědeckých oborů – jen málokdy lze odborné publikace nalézt v okresních či městských lidových knihovnách, jejichž funkce je poněkud jiná.

V každém kraji ČR se nachází krajská knihovna, která má mj. právo regionálního povinného výtisku. Ale ne všechny krajské knihovny mají charakter knihovny vědecké – některé vznikly transformací okresních knihoven (Zlín, Havlíčkův Brod) a jejich fondy se nemohou měřit s fondy těch krajských knihoven, které vznikly ze státních vědeckých knihoven. Z těch se nejbližší Opavě nacházejí:

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě (Prokešovo nám. 9, Moravská Ostrava) – krajská knihovna Moravskoslezského kraje, dříve státní vědecká knihovna, založena 1951; fond o rozsahu cca 1 mil. jednotek je zaměřen především na odbornou literaturu technických oborů, literárněvědné či jazykovědné publikace i literární díla a periodika zejména staršího data vydání jsou zde dostupné jen sporadicky, u publikací novějších (po 1950) je situace lepší. Webové stránky s katalogem: www.svkos.cz.

Vědecká knihovna v Olomouci (Bezručova 2, Olomouc) – krajská knihovna Olomouckého kraje, navazuje na starou olomouckou univerzitní knihovnu, založenou v 16. století. Fond o rozsahu cca 2 mil. jednotek je třetí největší v ČR, obsahuje i rozsáhlou sbírku rukopisů, prvních tisků a starých tisků. Knihovna má jako jedna ze tří v ČR právo povinného výtisku – tzn., že zde teoreticky najdete všechno, co v ČR vychází. Webové stránky s katalogem: www.vkol.cz.

Největší knihovny v České republice jsou:

Národní knihovna (Klementinum 190, Praha 1) – největší a nejstarší česká knihovna, vznikla jako univerzitní knihovna Karlovy univerzity ve 14. století; v současnosti hlavní státní knihovna s fondem přesahujícím 6 mil. jednotek ze všech oblastí a časových etap. Má právo dvou povinných výtisků – jeden z nich je určen pro Národní konzervační fond – speciální soubor knihovních jednotek, které se uchovávají ve zvláštním režimu pro budoucnost. Webové stránky s katalogem: www.nkp.cz.

Moravská zemská knihovna (Kounicova 65a, Brno) – s univerzálním fondem o rozsahu 4 mil. jednotek druhá největší knihovna, založena poč. 19. století. Má právo povinného výtisku. Webové stránky s katalogem: www.mzk.cz.

V Opavě naleznete tyto knihovny:

Univerzitní knihovna SU – knihovna provozovaná Slezskou univerzitou se zaměřuje na odborné publikace oborů, které se na univerzitě vyučují. V současnosti obsahuje cca 164 tis. svazků knih. Knihovna poskytuje studentům a pedagogům ve vnitřní síti také přístup k různým databázím a elektronickým zdrojům; zajišťuje rovněž meziknihovní výpůjční službu. Každoročně pořádá pro studenty prvních ročníků seznamovací lekci – její absolvování jednoznačně doporučujeme všem studentům bohemistických oborů. Web s katalogem: <http://www.slu.cz/slu/cz/univerzitni-knihovna>.

Ústřední knihovna Slezského zemského muzea (Tyršova 1, Opava) – veřejná vědecká knihovna, zaměřená především na literaturu o Slezsku a ze Slezska (tzv. silesiaka) a na odbornou literaturu humanitních oborů. Má cca 290 tis. svazků. Web s katalogem: <http://www.szm.cz/rubrika/101/ustredni-knihovna/katalogy.html>; pozor, starší část fondu není dosud v elektronickém katalogu podchycena v úplnosti a je třeba užít lístkového katalogu v knihovně). Samostatnou součástí muzejní knihovny je též knihovna Památníku Petra Bezruče (Ostrožná 35, Opava) – specializovaná knihovna pro oblast literární vědy, zejména v regionu Slezska a severní Moravy – katalog je dostupný ve formě lístkovnice v prostorách studovny.

Městská knihovna v Opavě (Nádražní okruh 27, Opava) – městská lidová knihovna, fond je zaměřen především na literaturu krásnou a populárně naučnou.

Další knihovny významné pro bohemistiku:

Knihovna Národního muzea (Vinohradská 1, Praha 1) – knihovna specializovaná na bohemikální produkci, obsahuje významný fond rukopisů a starých tisků. Web s katalogem: <http://www.nm.cz/Knihovna-NM/>. Zvlášť významné je oddělení časopisů, které uchovává nejúplnější sbírku českých novin a časopisů – sídlí v Místodržitelském letohrádku v Praze (Královská obora 56, Praha 7) – katalog není veřejně přístupný, na základě požadavku v něm vyhledávají pracovníci knihovny.

Knihovna Ústavu pro českou literaturu AVČR (Na Florenci 3, Praha 1) – knihovna specializovaná na literární vědu a na českou literaturu, včetně nejstaršího období (v kopiích či mikrofilmech). Web s katalogy: <http://www.ucl.cas.cz/cs/knihovna>.

Knihovna Památníku národního písemnictví (Strahovské nádvoří 1, Praha 1) – knihovna specializovaná na českou literaturu a literární vědu. Web s katalogy: <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/katalogy-interni/>.

Knihovna Ústavu pro český jazyk AVČR (Valentinská 1, Praha 1) – knihovna specializovaná pro oblast lingvistiky. Web: <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/knihovna.html>.

Všechny výše uvedené knihovny jsou přístupné veřejnosti a poskytují své služby za úplatu (roční poplatek). Většina z nich má dnes již kompletně své fondy katalogizované na internetu, je tedy možné snadno zjistit, zda hledané knihy či časopisy obsahují. V katalogu většinou rovněž zjistíme, zda knihu lze půjčit absenčně (mimo knihovnu), nebo zda je nutné ji studovat prezenčně (ve studovně). Některé knihovny půjčují knihy pouze prezenčně (opavská i pražská muzejní knihovna, knihovny ústavů AVČR, knihovna Památníku národního písemnictví), jiné umožňují i absenční výpůjčky u části fondu. Časopisy a noviny se vždy půjčují jen prezenčně do studovny.

Obtížnou dostupnost informačních zdrojů částečně řeší v posledních letech rozvíjející se digitalizace, která umožňuje dálkový přístup k těžko dostupným časopisům a knihám přes internet. Významným omezením jsou zde ovšem autorská práva, která neumožňují

často novější produkci zpřístupnit volně – digitalizáty jsou tak opět přístupné jen v prostorách knihovny, zájemce se tak cestě do knihovny stejně nevyhne. Všechny velké knihovny provádějí digitalizaci svých fondů a – se zmíněným omezením – je zpřístupňují přes internet.

Národní knihovna: <http://kramerius.nkp.cz/> (starší verze) a <http://kramerius4.nkp.cz/> (novější verze); NK buduje postupně Národní digitální knihovnu, která dnes obsahuje již přes 130 tis. knih a přes 1600 periodik. Značná část digitalizovaných dokumentů je však novějšího data a přístupná jen z počítačů Národní knihovny.

Moravská zemská knihovna: digitalizační projekt MZK obsahuje dokonce o něco více digitalizovaných dokumentů než pražská Národní digitální knihovna, ovšem se stejným omezením. Adresa: <http://www.digitalniknihovna.cz/>.

Vědecká knihovna v Olomouci: soustředí se hlavně na regionální noviny a časopisy, adresa: <http://noviny.vkol.cz/kramerius/>.

Moravskoslezská vědecká knihovna: soustředí se především na regionální monografie a periodika, adresa: <https://camea2.svkos.cz/>.

Všechny tyto digitální knihovny jsou založeny na systému Kramerius v různých jeho verzích (v. 3-5); pro práci se staršími verzemi je třeba mít nainstalovaný plug-in DJVU (pozor, nefunguje v některých prohlížečích, např. Chrome či Opera).

Univerzitní knihovna SU digitalizovala některé nejčastěji využívané studijní materiály (včetně bohemistických) na adrese: <http://media.slu.cz/knihy/>. Digitalizáty jsou přístupné po přihlášení do intranetu SU.

Knihovna Ústavu pro českou literaturu digitalizovala některé, především literární časopisy z 19. a 20. století na adrese: <http://archiv.ucl.cas.cz/>.

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity zpřístupňuje ve své digitální knihovně veškerou odbornou produkci vydanou fakultou (časopisy, sborníky, knihy); adresa: <https://digilib.phil.muni.cz/>. Knihovna FF MU pak realizuje speciální digitální knihovnu Arna Nováka, kde postupně zpřístupňuje knižní a sborníkové publikace tohoto předního českého literárního historika a kritika 20. století; adresa <http://arne-novak.phil.muni.cz/>.

Mnoho českých knih a časopisů (především z fondů amerických a kanadských univerzitních knihoven) lze nalézt ve webovém archivu archive.org: <https://archive.org/details/texts>. Česká produkce představuje samozřejmě jen zlomek z desetimilionového digitálního archivu, navíc je třeba při vyhledávání počítat s chybějící či zkomolenou českou diakritikou.

6.4 Literární archiv

Druhý typ paměťových institucí má význam zejména v literárněvědné (a ještě přesněji: v literárněhistorické) části bohemistiky – jedná se o archivy. Posláním archivů je uchovávat, uspořádávat a zpřístupňovat (tiskem nevydané) písemnosti vzniklé produkcí různých původců. Státní soustava archivů, zřízená zákonem o archivnictví a spisové službě (499/2004 sb.), zahrnuje Národní archiv (uchovávající nejcennější archivní soubory státu a historický archiv Čech) a jednotlivé státní oblastní archivy s působností pro jeden či dva kraje – specifické postavení mezi oblastními archivy mají Moravský zemský archiv a Zemský archiv v Opavě, které jsou také archivy historických zemí (Moravy a Slezska). Součástí státních oblastních archivů jako jejich organizační složky jsou státní okresní archivy, které sídlí v každém okrese.

Pro literární historii mají ovšem tyto archivy jen malý význam, protože materiály k dějinám literatury najdeme vesměs ve specializovaných literárních archivech:

Literární archiv Památníku národního písemnictví (Strahovské nádvoří 1, Praha 1) – největší český literární archiv.

Moravské zemské muzeum – oddělení dějin literatury (Hudcova 76, Brno) – schraňuje rozsáhlý soubor archiválií k dějinám literatury na Moravě.

Literární archiv Památníku Petra Bezruče (Ostrožná 35, Opava) – obsahuje archivní soubory k dějinám literatury ve Slezsku a na severní Moravě.

Archiválie jsou v archivech uspořádány do souborů dvou typů: sbírky a fondy. Rozsah souboru se vždy uvádí v tzv. bm (běžných metrech – jde o prostor, jaký zaujímají materiály v regálu). Sběrka je soubor utvořený uměle činnostmi archiváře, obsahující dokumenty od různých původců – takový charakter mají např. literárněhistorické sbírky Moravského zemského muzea (rozsah je 580 bm!). Fondy oproti tomu jsou archivní soubory jednoho původce – nejčastěji se v literárním archivu setkáme s fondy osobními, tedy se soubory vzniklými činnostmi nějaké osoby – spisovatele, literárního vědce, novináře apod. Většinou jsou to soubory získané po smrti osobnosti – říká se jim pozůstalosti (ale dnes mnoho spisovatelů své materiály odevzdává do archivu průběžně za svého života). Materiály ve fondu jsou pak uspořádány podle svého charakteru do oddílů – např. osobní doklady, rukopisy, korespondence – rozčleněná podle příjemců a odesílatelů, výstřižky, fotografie atd. Takto uspořádané archiválie jsou uloženy ve složkách a posléze v archivních krabicích (kartonech) – to jsou pak základní jednotky fondy, archiv často omezuje množství kartonů, které předloží badateli naráz. Orientaci ve fondu slouží inventář, který archiv pro jednotlivé fondy vypracovává – inventáře jsou dostupné přímo v archivu v tištěné podobě nebo v poslední době na internetu.

Za příklad si vezměme fond Otokara Fischera. Inventář v roce 1990 zpracovala Jarmila Mourková. Inventář má 2 hlavní části: úvod (charakterizující původce a fond – hl. stav dochování) a vlastní soupis fondu, který je členěn do oddílů: Doklady vlastní (obsahuje nejrozličnější dokumenty od oddacího listu po adresář), Korespondence vlastní (přijata a odeslaná, vždy je uveden korespondenční partner, počet jednotek a časový rozsah –

takže např. zjistíme, že ve fondu najdeme celkem 77 listů Otakara Theera adresovaných Fischerovi v letech 1906-1917), Korespondence rodinná (dopisy s rodinnými příslušníky), Korespondence cizí (různé jednotlivé dopisy třetích osob), Rukopisy vlastní (dále rozčleněné podle žánrů), Rukopisy cizí, Tisky, Výstřižky a Fotografie.

Pro zjištění, kde se ten který fond/sbírka nachází, lze použít celostátní archivní soupis: <http://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>. Jednotlivé archivy vydávají také průvodce po fondech (seznam archivních souborů se stručnou charakteristikou), seznam fondů literárního archivu Památníku Petra Bezruče najdete zde: <http://www.szm.cz/media/docs/literarni-fondy-a-pozustalosti-53f1ff11bc2c6.pdf>.

Některé inventáře k fondům/sbírkám Literárního archivu PNP je možné najít v digitální podobě na archivním portálu www.badatelna.eu (který slouží také Národnímu archivu a Archivu MZV). Tento portál slouží zároveň jako soupis všech fondů (i těch, které dosud nemají vypracován inventář).

Archivní soubory uložené v literárních archivech jsou dostupné za dvou podmínek:

- a) jde o soubory, které byly uspořádány a existuje k nim inventář;
- b) uplynula 30letá ochranná lhůta od vzniku dokumentů.

Od obou těchto podmínek lze získat výjimku jen výjimečně.

Vždy je třeba úzkostlivě dbát na to, abyste řádně odcitovali všechno cizí, co ve vlastním textu použijete.

7 Citace

7.1 Citační etika

Jednou z věcí, která se pro vás při studiu na vysoké škole zásadním způsobem změní, je nárok kladený na studentské práce, které budete v rámci jednotlivých předmětů odevzdávat. O jejich typu budeme mluvit jinde, teď se zastavme u věci, se kterou mívají studenti zejména v prvních ročnících velké problémy. Je to otázka citační etiky. Co to vlastně je? Etika zde vlastně možná není úplně vhodné slovo, protože jde o víc než jen o doporučení, co se jak má dělat, ale jde de facto o zákonný rámec, jak se věci dělat musí. Na střední škole asi řada z vás byla zvyklá vypracovávat referáty a různá školní cvičení metodou Ctrl C a Ctrl V. Jenže toto kopírování cizích myšlenek a formulací je na vysoké škole, stejně jako v běžném životě, zcela nepřijatelné, ba dokonce nezákonné. Zkuste si v rámci školního časopisu nebo podobného internetového projektu vyvěsit na vlastní stránku cizí fotku, s největší pravděpodobností vás poměrně rychle dostihne žaloba, případně rovnou složenka. Ale úplně stejné je to i s cizími texty. Ten, kdo určitý text napíše (a zveřejní jej), se stává jeho majitelem a získává na něj automaticky autorská práva. Tím se česká úprava liší od té britské, tzv. copywrihterové - vlastníkem textu se člověk nestává až ve chvíli, kdy jej zaeviduje, ale ve chvíli, kdy je text představen ve vnímatelné rovině: vyvěšen na internetu, přečten dívce v parku z básnického zápisníku, otištěn v časopise. Toto vše se řídí zákonem č. 121/2000 Sb., který se jmenuje zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů. Podle něj se rozlišují dva typy autorských práv: osobností a majetková, a obě jsou soudně vymahatelná.

Nechceme tady strašit, jen upozornit na to, že opisování na vysoké škole je jedním z největších prohřešků s nejpřísnějšími tresty: pokud se vám nepovede referát, interpretace, rozbor, všechno se dá opravit, naučil, prokonzultovat a zpřesnit, pokud ale budete přistiženi při tom, že jste zkopírovali cizí věty, hrozí vám podmínečné, nebo i celkové vyloučení ze studia.

Ovšem: jak se takové opisování pozná? Na jedné straně existují programy, které plagiátorství (tak se opisování jmenuje cizím slovem) rozpoznají. Na straně druhé vás jako studenty budeme poměrně rychle poznávat a docela brzy si osvojíme i to, jakým způsobem se vyjadřujete, takže se potom opisování dá odhalit i tím, že budeme společně nad vašimi texty debatovat. Jak se všem těmto nepříjemnostem vyhnout? Znamená to, že nemáte sledovat a vnímat texty, které už o vašem námětu byly napsány? Právě naopak!

Citační etika nám radí, jak to v textu udělat, když se nám myšlenka, nebo rovnou formulace někoho jiného líbí. Existují dva způsoby, jak cizí názor do textu „vpašovat“.

Odkaz: v takovém případě jde o to, že vy si svými slovy přeformulujete názor, který se vám líbí. Nezapíráte, že jste na věc nepřišli sami, zároveň jste si ji ale chtěli říci trochu po

svém. V takovém případě se používá poznámky pod čarou a v ní zkratkové věty typu: „podrobněji viz“, nebo jen „viz“ apod. Poznámku pod čarou najdete ve Wordu v nabídce Reference, Vložit poznámku pod čarou. Zde uvedu jeden příklad - když jsem chtěl v jedné studii o poezii Bohumila Hrabala využít názorů Miroslava Červenky, že pro jeho verše je důležitý společný, jednotící princip, napsal jsem to takto:

Spíš chci konstatovat: svět se sice rozpadá na mnoho vzájemně téměř nesouvisejících částí, ovšem tmel v podobě (i když vnitřně rozpolceného) hlasu lyrického subjektu drží tuto poému pohromadě. A to je trvalý rys Hrabalovy tvorby: i když se propasti mezi jednotlivými jevy, ze kterých se skládá svět Hrabalova psaní, stále prohlubují, určitý fenomén se vždy objeví, aby je sjednotil. V tomto případě je to lyrický subjekt.¹ (CHROBÁK, 2016)

Tím se ostatně dostáváme k druhému typu, jak do textu včlenit text někoho jiného - místo pracného přepisování jsem sem vložil doslovný citát. Ten musí být oddělena od textu uvozovkami a musí za ní následovat bibliografický záznam. Jeho podoby si určíme za chvíli.

Jak ale takové citáty a odkazy vkládat do textu? U odkazů jde o to dát poznámku pod čarou tam, kde jde o konkrétní názor druhého člověka, buď za konkrétní slovo, nebo za celý odstavec. U citátu jde o to, abyste jej úsporně začlenili do textu. Nejde totiž jen o citáty odborné literatury, názorů někoho jiného, ale často také o citáty z textů původních, tedy básní, povídek, dramát, o kterých právě máte psát. V tomto případě je důležité vědět, že slouží k tomu, aby demonstrovala vaši myšlenku, aby ji doplnila, nejde tedy o to, abyste vy jiným jazykem převyprávěli, co jste právě v básni či próze přečetli. Uvedu příklad:

Pro další Hrabalův vývoj mají po tematické stránce největší význam lyrické texty Žebračka a Odpoledne. První proto, že se zde poprvé ozývá účast s malými, opomenutými a slabými figurami. Žebračka ještě samozřejmě není jedním z pábitelů, nedokáže se svému osudu postavit řečovým aktem, ale moment katarze přece přichází. Místo hovoru, který očišťuje v Hrabalově próze, je v básni základem katarze obraznost. Jako by tu šlo o opačný postup při propojování „vysokého“ a „nízkého“, než jaký jsme mohli sledovat v práci s křesťanskou motivikou. Výraz staré ženy je pozvednut do podoby majestátního obrazu založeného na reálném faktu, přesněji na přirovnání k němu: „A tak jak u silnice seděla, vrásčitou tváří, řekl bys mapou/ asijských hor, kapala bystřina slaneého růžence, jediného/ důvěrníka z mládí.“ (CHROBÁK, 2016)

Zkrátka: citované pasáže by s vaším výkladem měly tvořit jednotu a vzájemně se doplňovat, co je ale nezbytné, musí na ně být přesně odkázáno, aby si je případný zájemce mohl kdykoli dohledat. K tomu slouží tzv. citační norma, tj. norma upravující

¹ Podrobněji k tomu Červenka 1990a.

podobu **bibliografické citace** (neplést s citátem; citace je forma, kterou jsou uvedeny údaje o informačním zdroji).

7.2 Citační norma

Existuje více typů citačních norem, při svém studiu bohemistiky se setkáte v zásadě se dvěma. První je citační norma ČSN ISO 690: 2011. V ní je třeba citovat takto:

Kniha (autor - rok vydání - název - místo vydání - nakladatelství a ISBN):

KLAUS, Václav, 2007. *Modrá, nikoli zelená planeta*. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-152-9.

Článek ve sborníku nebo periodiku (autor - rok vydání - název - In - název sborníku/periodika - místo vydání, nakladatel, ISBN, případně, u periodik, ISSN):

VRÁNKOVÁ, Jitka, 1998. Technická revoluce v malé tiskárně. In *Tiskárny a tisky 19. století*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci. 75-78. ISBN 80-86227-00-6.

Druhou je tzv. harvardský systém, používaný např. v časopise *Česká literatura*.

Na rozdíl od normy ISO, která se uvádí v poznámkách pod čarou, se odkaz píše hned za text a čtenář si může příslušné místo dohledat v seznamu pramenů a literatury na konci textu. Příklady, které uvádějí stránky tohoto časopisu (<http://www.ucl.cas.cz/cs/casopis-ceska-literatura/pokyny-pro-autory>):

Číslované poznámky pod čarou jsou pouze předmětné, tj. vysvětlují, komentují nebo doplňují text. Primární literatura se uvádí přímo v textu (názvy děl kurzívou). Kompletní soupis primární literatury je uveden za textem ve zvláštním oddíle PRAMENY.

Způsob zápisu je tento:

POLÁČEK, Karel

1939 *Vyprodáno* (Praha: Fr. Borový)

1994 *Vyprodáno*; in idem: *Spisy Karla Poláčka*, sv. 12; ed. M. Chlěbcová (Praha: Nakladatelství Franze Kafky)

Sekundární literaturu citujeme rovněž přímo v textu. Její kompletní soupis je uveden ve zvláštním oddíle LITERATURA za textem.

Způsob zápisu je tento:

monografie

MACURA, Vladimír

- 1995 *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ* (Jinočany: H & H) [1983]
BOURDIEU, Pierre
- 2000 *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*; přel. Petr Kylvoušek, Petr Dytrt (Brno: Host) [1992]
stat' v periodiku
ČERVENKA, Miroslav
- 2004 „Prozodické základy novodobého českého verše?"; *Česká literatura* LII, č. 6, s. 751–772
text ve výboru
BREMOND, Claude
- 2002 „Logika narativních možností"; přel. Petr Kylvoušek; in Petr Kylvoušek (ed.): *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu* (Brno: Host), s. 118–141
ČERVENKA, Miroslav
- 1996 „Jana Mukařovského rozchod se strukturalismem", in idem: *Obléhání zevnitř* (Praha: Torst), s. 386–397 [1991]
knižní edice
KOLÁR, Jaroslav — NEDVĚDOVÁ, Milada (edd.)
- 1983 *Próza českého středověku* (Praha: Odeon)
internetový zdroj
MATĚJÍČEK, Tomáš — FORET, Martin — ČEPELÁK, Vojtěch
- 2004 „Book, album nebo... co vlastně?"; Komiks.cz, <<http://www.komiks.cz/clanek.php?id=659>>, přístup 15. 11. 2015

Různé obory a dokonce i různé časopisy a redaktoři sborníků apod. často využívají či vyžadují různě upravené a přizpůsobené podoby bibliografických citací. Takovými požadavky je pak třeba se řídit (jak říkají Angličané: When in Rome, do as the Romans do) – forma citace nakonec není nejdůležitější: podstatné je uvést všechny povinné údaje, tj. takové, které využitý informační zdroj jednoznačně identifikují. Pokud si nejste jistí, je vždy možné ověřit si správnost vašeho odkazu na příslušných stránkách ad.

Vždy je ale třeba úzkostlivě dbát na to, abyste řádně odcitovali všechno cizí, co ve vlastním textu použijete.

Součástí studia na vysoké škole je celá řada kvalifikačních a seminárních prací.

8 Studentské práce

Součástí studia na vysoké škole, a obory, které studujete, v tomto směru nepředstavují výjimku, je celá řada **kvalifikačních a seminárních prací**. V čem se tyto práce liší od těch, které jste byli zvyklí psát na škole střední? Podívejme se teď na základní typy prací, k nimž přidáme jejich stručnou charakteristiku.

Referát - základní žánr vysokoškolského studia. Využívá se v seminářích nejrůznějšího typu. Má zejména dvě funkce. Tou nejpodstatnější je **informativní**. Ovšem, komu předáváte informace? Především vašim kolegům. Tedy: čím kvalitnější váš referát bude, tím lépe se bude vašim kolegům v dané hodině i předmětu studovat, proto je třeba referátu věnovat pozornost. Velmi často jde o text, který má přiblížit konkrétního autora, konkrétní dílo, případně určitý teoretický problém či pojem. Proto **je nezbytně nutné pracovat s odbornou literaturou**. Odborná literatura se nenachází jen na internetu. Je dostupná v knihovnách, případně archivech – o nichž už byla řeč v kapitole 6 – a je nutné s ní pracovat, protože Wikipedie ani Google nejsou vševědoucí, navíc se v nich často nacházejí chyby. Pokud už budete pracovat s odbornou literaturou, je třeba také věnovat pozornost době vzniku konkrétní odborné publikace. Zejména ty, které vznikaly v letech 1948-1989 bývají často zavaleny ideologickým balastem a mnohde se v nich musely objevit fráze o dělnictvu, třídním boji a síle proletariátu, aby knihy vůbec mohly vyjít. To neznamena, že nejde mnohdy o knihy dobré, ale je třeba obezřetně v nich hledat a **kriticky číst**. V referátu tedy, často na základě odborné literatury, představíte daného autora, problém, popíšete, jak se na něj dívají odborníci, ale zejména: měli byste se pokusit i o svůj vlastní pohled na dané dílo. Je vždycky dobré v textu konkrétní tvrzení dokladovat citáty, zamýšlet se nad strukturou knihy, nejen na převyprávění děje či popisu hlavních témat. V každém případě ale text referátu slouží jako podklad pro ústní projev, pro prezentaci před seminární skupinou.

Druhou funkcí je funkce **motivační**. Váš referát by měl otevřít diskusi v semináři, proto by měl nabízet vaše vlastní pohledy na dílo (ovšem nikoliv na úrovni líbilo/nelíbilo), o nichž potom můžete s pedagogem i kolegy diskutovat. Právě pokus pojmenovat to, jak jste danému problému porozuměli, jak jste danou knihu přečetli vám má pomoci při orientaci v mnohdy komplikovaném světě teorie a literárních dějin.

Seminární práce - je vlastně psanou podobou referátu. Měli byste v ní zapracovat připomínky, které uslyšíte při prezentaci referátu, pokud je téma seminární práce jiné než téma referátu, měla by mít tuto strukturu: základní představení sledované osobnosti nebo teoretického problému, analýza, založená na studiu odborné literatury (opět spíše té tištěné, za odbornou literaturu nelze pokládat zápisky ze střední školy nebo nejrůznější čtenářské deníky zavěšené na webu), a zejména vlastní pohled na věc, případně interpretace textu podle zadání. Vlastní názor může být formulován i jako kritika názorů odborníků, nebo vlastní vhled do textu. Práce by měla být zakončena závěrem shrnujícím poznatky a seznamem literatury a pramenů. V seminární práci je třeba dodržovat citační pravidla (viz kapitolu 7).

Bakalářská práce - váš první odborný text většího rozsahu. V Úvodu se vysvětluje, proč jste si zadané téma zvolili, jakým způsobem o něm budete psát a jak je práce strukturovaná, čemu se věnujete v jednotlivých kapitolách. V **první části** se vymezuje problém, zde se převážně pracuje s odbornou literaturou, dílo autora se začleňuje do historického a dobového kontextu, popisují se základní terminologické otázky s tématem spojené. V **dalších částech** se potom analyzuje vybraná látka, a to podle toho, jak práce zaměřená. Může jít o analýzy motivické, tematické, veršové, naratologické, popisuje se verš, styl autora, způsoby vyprávění apod. V obou těchto pasážích se kombinuje odkazování s citacemi. V **Závěru** se shrne to, k čemu jste dospěli. Potom následuje **Seznam literatury**, do nějž se zahrnují všechny knihy, které jste při psaní práce používali, a to i ty, ze kterých třeba zrovna necitujete. Úvod a Závěr je lepší psát nakonec, až se struktura práce ukáže ve své plnosti. **Bakalářskou práci je nezbytné i po částech konzultovat s vedoucím práce**, abyste společně mohli promýšlet, jestli váš typ psaní a uvažování splňuje požadavky, které s bakalářskou prací souvisejí. Je také velice důležité dbát i na otázku stylu. V bakalářské práci byste se měli přiblížit odbornému jazyku, vyvarovat se různých publicistických frází, není dobré snažit se vyprávět příběh, ale spíše popisovat a analyzovat konkrétní jevy. Prostor a čas je třeba si ponechat také na jazykovou korekturu a důsledné sjednocení citační normy, protože i tyto věci jsou součástí hodnocení. Sama bakalářská práce je pak hodnocena podle těchto kritérií: Nakolik uchazeč(ka) naplnil(a) vytyčené cíle. V čem jsou nové poznatky, případně přínos práce. Jazyková a formální úroveň práce, včetně citační normy. Práce s odbornou literaturou. Dále v posudcích následuje prostor pro vedoucího, či oponenta, aby formulovali své náměty a připomínky, případně položili otázky. Na obhajobu bakalářské práce je potom třeba se připravit a na dané otázky si promyslet odpovědi.

Minimální rozsah bakalářské práce z bohemistiky je stanoven na 40 normostran (1 ns = 30 řádků po 60 úhozech, tedy 72 tis. znaků vč. mezer).

Magisterská diplomová práce je rozsahem ještě obsáhlejší než práce bakalářská (požaduje se minimálně 60 normostran, tedy 108 tis. znaků). Volíte si ji podle toho, jak se vám líbí témata, která vyvěsí vaši pedagogové v příslušných termínech, případně, pokud je váš zájem už dlouho jasně zaměřen, požádáte pedagoga, který vám je ochoten a schopen vést práci s vaším vlastním tématem, které může navazovat na práci bakalářskou. Diplomová práce je už přesněji soustředěna na konkrétní téma, které ještě nebylo detailněji zpracováno v odborné literatuře, student(ka) v něm přinese nový, **vlastní pohled na daný problém vycházející z vlastních analýz**. Odborná literatura už tu slouží jen jako vodítko a podpora pro studentovo uvažování. Uvedme si příklad. Pokud třeba v rámci bakalářské práce někdo chce psát o spisovateli Janu Balabánovi, může vypracovat první kapitolu, ve které představí jeho život, bibliografii apod., a potom se zaměří na určité téma v jeho románech. Pokud ale chce psát magisterskou diplomovou práci o stejném autorovi, takováto kapitola je nadbytečná a životní záležitosti se, jsou-li relevantní, připomínají přímo v textu. Student(ka) si musí všimnout něčeho, co ještě nebylo popsáno, např. by tak mohla vzniknout práce s názvem *Využití du-formy v prózách Jana Balabána*, protože právě využívání druhé osoby (ty, vy) je pro Balabána charakteristické a ucelená odborná studie, která by toto sledovala, neexistuje. A právě

množství nových poznatků se pak posuzuje při obhajobě práce, jejíž průběh je jinak shodný s obhajobou práce bakalářské.

Při zpracovávání jakéhokoliv odborného tématu vždy začínáme od nejobecnějších příruček, slovníků a souhrnů.

9 Nejdůležitější literatura a další zdroje

9.1 Jazykové slovníky a mluvnice

Slovníky

Rozdělme si slovníky na a) základní příruční slovníky, které je dobré mít po ruce doma; b) významná slovníková díla, k nimž je možné se obrátit v případě potřeby hlubšího poučení; c) další slovníky užitečné pro (aktivního a vzdělaného) uživatele českého jazyka.

a) Základní slovníkové příručky (existují v mnoha vydáních, postupně aktualizovaných)

PRAVIDLA ČESKÉHO PRAVOPISU – obsahují obsáhlé poučení o českém pravopisu a slovníkovou část. Existují 2 verze PČP – školní a akademické vydání: akademické vydání je rozsáhlejší, školní má heslář méně objemný, ale obsahuje navíc kromě poučení o pravopisu též základní údaje o tvarosloví (skloňování, časování). Vždy doporučujeme používat oficiální PČP, vydávaná Ústavem pro jazyk český AVČR, nikoliv různé komerční napodobeniny. Alternativně je možné využívat Internetovou jazykovou příručku, provozovanou Ústavem na stránce: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

SLOVNÍK CIZÍCH SLOV – obsahuje poučení o slovech cizích (o významu, výslovnosti a pravopisu); kromě příručního vydání existuje i dvousvazková verze Akademického slovníku cizích slov.

SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST (SSČ) – výkladový slovník spisovného jazyka, obsahuje cca 40 tis. hesel, má normativní charakter, tj. zaznamenává a upevňuje spisovnou lexikální normu jazyka. Každé heslo obsahuje základní poučení o gramatických charakteristikách slova (u jmen např. rod, tvar genitivu) a výklad významů, různé významy téhož slova jsou číslovány.

b) Významná slovníková díla

SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO (SSJČ) – slovník spisovné slovní zásoby češtiny, obsahuje skoro 193 tis. hesel, má kodifikační charakter, tj. ustaluje slovní zásobu po stránce pravopisné, tvaroslovné i významové. Existuje ve 2 vydáních: první ve 4 svazcích (1958-1971), druhé v 8 svazcích (1989). Existuje i webová verze: <http://bara.ujc.cas.cz/ssjc/>. Při práci s tímto slovníkem je třeba mít na mysli, že obsahuje slovní zásobu období 30.-70. let 20. stol., tedy nenajdeme v něm slova nověji vzniklá.

PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO (PSJČ) – nejrozsáhlejší český slovník (navzdory svému názvu), obsahuje 250 tis. hesel, má charakter deskriptivní, tj. neomezuje se na spisovnou slovní zásobu, ale na všechny její vrstvy. Výklady významu slov

jsou demonstrovány citáty, většinou z české beletrie 19. a poč. 20. století. Slovník vycházel v letech 1935-1957, má 8 dílů v devíti svazcích. Webová verze je k dispozici zde: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>. Webová verze je cenná i tím, že současně vyhledává i v naskenovaném lexikálním archivu Ústavu pro jazyk český, který obsahuje 8,7 milionů excerpčních lístků k jednotlivým slovům z let 1770-1991.

c) Další užitečné slovníky

Müllerová a kol.: **NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ. SLOVNÍK NEOLOGISMŮ** – existují 2 svazky z let 1998 a 2004; obsahují nová slova v češtině, která se objevila v letech 1985-2002, a nejsou tedy zachycena v SSJČ.

Pala – Všianský: **SLOVNÍK ČESKÝCH SYNONYM** (několik vydání) – uvádí u jednotlivých slov synonyma (slova stejného významu), popř. i antonyma (slova významu opačného).

Klégr: **TEZAURUS JAZYKA ČESKÉHO** (2007) – slovník využitelný podobně jako slovník synonym, ale řazený nikoliv abecedně, nýbrž věcně. Slovní zásoba je tu rozdělena podle svého významu do 885 kategorií a jednotky řazené podle významové blízkosti. Pro snadnou práci obsahuje rejstřík.

Čermák a kol.: **SLOVNÍK ČESKÉ FRAZELOGIE A IDIOMATIKY** – poskytuje poučení o významu frazémů (přířlovi, rčení atd.), má 4 díly: 1. Přirovnání, 2. Výrazy neslovesné, 3. Výrazy slovesné a 4. Výrazy větné. Každý díl obsahuje rejstřík.

Mluvnice

Pod pojem „mluvnice“ sem zařazujeme kompendia pojednávající souhrnně o českém jazyce, mající charakter vysokoškolských učebnic či příruček pro veřejnost. Takový název měly již historicky práce J. Gebauera (*Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*, 1880), F. Trávníčka (*Mluvnice spisovné češtiny*, 1951) či dodnes používaná středoškolská příručka B. Havránka a A. Jedličky (*Česká mluvnice*, několik vydání), i když přinášely poučení nejen o gramatické soustavě jazyka, ale také o lexiku apod.

MLUVNICE ČEŠTINY (tzv. akademická) – rozsáhlé kompendium, rozdělené do tří dílů: I (věnovaný fonetice, fonologii, morfonologii a morfematice a tvoření slov, 1986), II (věnovaný tvarosloví, 1986), III (věnovaný syntaxi, 1989). Mluvnice češtiny usiluje o precizní teoretické podložení výkladu, proto se hodí spíše pro poučenějšího akademického uživatele. Digitalizované všechny 3 svazky jsou k dispozici zde: <http://www.ujc.cas.cz/veda-vyzkum/publikace/akademicka-mluvnice-cestiny.html>.

PŘÍRUČNÍ MLUVNICE ČEŠTINY (tzv. brněnská) – praktičtěji pojatá jednosvazková práce, na rozdíl od akademické mluvnice obsahuje také pojednání o lexikologii a stylistice. Vyšla v roce 1995.

Štícha a kol.: **AKADEMICKÁ GRAMATIKA SPISOVNÉ ČEŠTINY** – v roce 2013 vydaná příručka, která podobně jako předchozí rezignuje na vysvětlení teoretických východisek a je koncipována jako praktický pomocník pro studium či profesionální práci s jazykem. Akademická gramatika se opírá o současnou psanou češtinu a má částečně charakter preskriptivní, doporučuje určité tvary či užití jako náležité (spisovné). Členění práce ve své struktuře na rozdíl od Příruční mluvnice nerespektuje striktně jednotlivé tradiční disciplíny: obsahuje oddíly o „gramatice slova“, „gramatice věty“, „gramatice souvětí“ a „gramatice textu“.

MLUVNICE SOUČASNÉ ČEŠTINY (1. sv. 2010 pod redakcí V. Cvrčka, 2. sv. 2014 pod redakcí J. Panevové) – na rozdíl od Akademické gramatiky je pojata jako čistě deskriptivní, nerozlišuje, co je v jazyce spisovné a nespisovné a snaží se popsat, „jak se píše a jak se mluví“ (jak zní podtitul), a přitom je založena na korpusech nejen psaného, ale i mluveného jazyka. 1. svazek obsahuje poučení o fonetice (více než o fonologii), lexikologii, morfologii a textu a stylu, v závěru pak i kapitulu o „pravopisu“ – ne jako o pravidlech, ale popis skutečného stavu. 2. svazek pojednává o syntaxi.

9.2 Slovníky a kompendia literární teorie

Vlašín, Š. a kol. **SLOVNÍK LITERÁRNÍ TEORIE**. Praha 1977. Od konce 70. let minulého století ještě několikrát vydaný slovník, nyní dostupný také v digitalizované formě na adrese: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/prirucky/slovnikove/142-slovník-literarni-teorie>.

Vzhledem k době vzniku příručka obsahuje marxistickou estetickou terminologii, je proto třeba k mnohým heslům přistupovat kriticky, nicméně svoji hodnotu si slovník zachoval zvláště ve zpracování poetologických hesel, částečně též v uchopení literárních epoch, proudů, směrů a skupin, z čehož plyne, že kromě literární teorie je věnován také literární historii.

Pavera, L., Všetická, F. **LEXIKON LITERÁRNÍCH POJMŮ**. Olomouc 2002. Slovník se inspiroje přístupem Vlašínova lexikografického kolektivu i důkladnou polskou akademickou příručkou *Słownik terminów literackich*, zároveň však usiluje o populárněvědný přístup a prakticistní použití ve školské praxi. Po etymologii pojmu a výkladu jeho smyslu většinou následuje ukázka (a soupis odborné literatury, který bývá běžný).

Nünning, A. a kol. **LEXIKON TEORIE LITERATURY A KULTURY**. Brno 2006. Moderní slovník literární teorie a kulturologie, která dnes výrazně ovlivňuje a spoluutváří přemýšlení o literatuře. Jde o příručku přeloženou z němčiny a doplněnou o 45 hesel z české literární vědy. Mezioborově zaměřený slovník zachycuje šíři a různorodost současné literární vědy jednak osvětlením ústředních pojmů, jednak seznámením s autory a autorkami, kteří určovali a ovlivňovali teoretické diskuse.

Müller, R., Šidák, P. a kol. **SLOVNÍK NOVĚJŠÍ LITERÁRNÍ TEORIE. GLOSÁŘ POJMŮ**. Praha 2012. Dílo domácího autorského kolektivu, které se ve věcných heslech oproti Nünningově příručce podrobněji věnuje současné teoretické situaci (tj. zhruba období po druhé světové válce) a snaží se zaplnit její terminologické mezery.

Macura, V., Jedličková, A. **PRŮVODCE PO SVĚTOVÉ LITERÁRNÍ TEORII**. Brno 2012. Dílo vznikalo již v 80. letech 20. st. pod vedením Vladimíra Macury (oficiálně byl jako editor

uváděn M. Zeman), nyní bylo doplněno týmem A. Jedličkové. Průvodce se nevěnuje literárněteoretickým termínům, ale vybraným dílům světové literární teorie 20. století a 21. století, které chápe jako příklady širších teoretických přístupů a debat. Po popisu jednotlivých kapitol daného teoretického díla (např. Otevřené dílo Umberta Eca) následuje komentář zaměřený na jeho stěžejní pojmy, argumenty, jakož i myšlenková východiska a pokračující diskusi, kterou dílo vyvolalo.

Hodrová, D. ... **NA OKRAJI CHAOSU POETIKA LITERÁRNÍHO DÍLA 20. STOLETÍ**. Praha 2001. – Červenka, M. a kol. **POHLEDY ZBLÍZKA: ZVUK, VÝZNAM OBRAZ. POETIKA LITERÁRNÍHO DÍLA 20. STOLETÍ**. Praha 2002. – Červenka, M. a kol. **NE CESTĚ KE SMYSLU. POETIKA LITERÁRNÍHO DÍLA 20. STOLETÍ**. Praha 2005. Autorské kolektivy těchto tří publikací tvoří přední osobnosti současné české literární vědy. Všechny tři svazky vhodně doplňují představené teoretické slovníky a příručky, neboť obsahují **teoretické studie**, které se důkladněji věnují myšlenkové a argumentační rovině jednotlivých oblastí literární teorie.

9.3 Kompendia dějin literatury, slovníky spisovatelů

Novák, A. – Novák, J. V. **PŘEHLEDNÉ DĚJINY LITERATURY ČESKÉ**. Olomouc 1936-1939, reprint Brno 1995. Klasická příručka dějin české literatury od počátků do konce 30. let, dodnes přínosná zejména pro vyhraněný osobitý autorský přístup jednoho z nejvýznamnějších českých literárních historiků Arna Nováka. Naskenované dostupné zde: <http://arne-novak.phil.muni.cz/books/prehledne-dejiny-literatury-ceske-novak-1936>

Tzv. **AKADEMICKÉ DĚJINY ČESKÉ LITERATURY**. Vznikaly od počátku 50. let jako hlavní úkol nově zřízeného Ústavu pro českou literaturu akademie věd (proto „akademické“), měly vytvořit vědeckou marxistickou syntézu dějin naší literatury a nahradit dosavadní, ideologicky nevyhovující kompendia, zejm. Novákovo. I. díl (1959, pod redakcí J. Hrabáka) je zaměřen na starší českou literaturu a je nejsilněji formován komunistickou ideologií a marxistickou metodologií, což jej činí téměř nepoužitelným. II. díl (1960, pod redakcí F. Vodičky) se zaměřuje na literaturu národního obrození, metodologicky vychází z Vodičkovy teorie úkolů, jež se pokusila spojit marxistické a strukturalistické přístupy. III. díl (1961, pod redakcí M. Pohorského) je věnován 2. půli 19. století. IV. díl (pod redakcí Z. Pešata a E. Strohsové), věnovaný 1. polovině 20. stol., byl připraven na konci 60. let, ale vyšel po normalizačním zákazu až roku 1995, je nejméně zasažen ideologickými deformacemi, byť preference „pokrokové“ literatury je v některých kapitolách stále zřejmá a narušuje obraz literatury zejména počátku 20. století. Naskenované přístupné zde: <http://www.ucl.cas.cz/edice/dejiny/dejiny-ceske-literatury>.

Janoušek, P. a kol. **DĚJINY ČESKÉ LITERATURY 1945–1989**. 4 díly. Praha 2007–2008. Navazují chronologicky na předchozí projekt, ve značné šíři mapují českou literaturu daného období bez výraznějších metodologických ambicí, spoléhající na věcný přístup širokého autorského kolektivu. Z díla byl pořízen „výťah“ pro potřeby studia a rychlého

poučení: Janoušek, P. a kol. **PŘEHLEDNÉ DĚJINY ČESKÉ LITERATURY 1945–1989**. Praha 2012.

Lehár, J. a kol. **ČESKÁ LITERATURA OD POČÁTKŮ K DNEŠKU**. Praha 1998 (a další vydání). Publikace na rozdíl od výše uvedených má jiný charakter učebnice; zejména výklady o starší literatuře od J. Lehára a první půli 20. století od J. Holého představují svou koncepcí velmi kvalitní učební texty.

Machala, L., Petrů, E. **PANORAMA ČESKÉ LITERATURY**. Olomouc 1994 (a další vydání). Další vysokoškolská učebnice či přehledová příručka; její koncept je na rozdíl od předchozí více tradiční. Existuje i multimediální verze na DVD (Olomouc 2008).

Kol. autorů. **LEXIKON ČESKÉ LITERATURY. OSOBNOSTI, DÍLA, INSTITUCE 1–4**. 7 svazků, 1988–2008 (1. a 2. díl pod redakcí V. Forsta, 3. díl pod redakcí J. Opelíka, 4. díl pod redakcí L. Merhauta). Reprezentativní encyklopedické dílo obsahující českou literaturu od nejstarších dob do roku 1945. Větší část hesel zaujímají jména autorů prozaiků, básníků, dramatiků, ale i překladatelů, literárních kritiků a historiků, a rovněž anonymní díla starší české literatury. Lexikon zahrnuje také časopisy, sborníky a almanachy, literární sdružení a skupiny, nakladatelství a tiskaře. Každé heslo je rozděleno na část výkladovou a část obsahující bibliografické údaje a soupis další literatury, která se k heslu vztahuje.

Janoušek, P. a kol. **SLOVNÍK ČESKÝCH SPISOVATELŮ OD ROKU 1945**. 2 díly. Praha 1995, 1998. Navazuje chronologicky i strukturou hesla na Lexikon, hesla jsou stručnější.

Dokoupil, B. a kol. **SLOVNÍK ČESKÝCH LITERÁRNÍCH ČASOPISŮ, PERIODICKÝCH LITERÁRNÍCH SBORNÍKŮ A ALMANACHŮ**. Brno 2002. Zahrnuje hesla periodik a literárních sborníků v letech 1945–2000.

Oba tyto slovníky byly spojeny a transformovány do webového **SLOVNÍKU ČESKÉ LITERATURY PO ROCE 1945**, který je nadále aktualizován a soustředí se na literaturu v letech 1945–2000. Najdete jej na adrese <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>.

Kol. autorů. **SLOVNÍK BÁSNICKÝCH KNIH**. Praha 1990. Jde o slovník literárních děl, konkrétně básnických knih; heslář obsahuje významná díla od přelomu 18. a 19. století až do roku 1945. Naskenovaný dostupný zde: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/prirucky/slovníkove/140-slovník-basnickych-knih>.

Dokoupil, B., Zelinský, M. a kol. **SLOVNÍK ČESKÉ PRÓZY 1945–1994**. Ostrava 1994. Jiný příklad slovníku literárních děl, tentokrát zaměřeného na prozaické knihy (romány, novely, sbírky povídek) vycházející v období 1945–1994. Stejně jako v předchozím slovníku zachycují hesla vždy strukturu daného díla, podávají jeho interpretaci a ve stručnosti také analyzují jeho dobové přijetí.

9.4 Bibliografie

Bibliografie (nepoužívaným českým jménem knihopis) nám umožňuje orientovat se v publikační produkci; pod pojem bibliografie lze zahrnout různé **soupisy publikací**; nás budou zajímat takové, které slouží odborné práci v bohemistice.

Obecně můžeme bibliografie rozlišovat podle různých kritérií: např. podle záběru na všeobecné (sledující veškerou produkci), oborové (zaměřující se na jeden obor nebo na skupinu příbuzných oborů), autorské (dílo jednoho autora); podle typů publikací na bibliografie knižní, článkové, časopisecké atd.

Oborové bibliografie

Oborové bibliografie jsou důležitou pomůckou pro práci na jakémkoliv odborném tématu; většinou shrnují všechnu relevantní produkci vymezeného časového úseku, jsou utříděny tematicky, ale obsahují rejstříky, které umožňují rychlé dohledání údajů i podle jiného než tematického klíče (zejm. jmenného).

BIBLIOGRAFIE ČESKÉ LINGVISTIKY. Celkem 33 svazků pro léta 1945-2001; obsahuje roztríděné a anotované záznamy o publikacích všech typů oborově náležejících do jazykovědy; pro starší období svazky vždy po pěti letech, pro novější sešity vždy pro jeden rok. Je dostupná v digitalizované podobě zde: <http://www.ujc.cas.cz/eletronicke-slovníky-a-zdroje/bibliografie-ceske-lingvistiky/>.

ČESKÁ LITERÁRNÍ BIBLIOGRAFIE 1945-1963: soupis článků, statí a kritik z knižních publikací a periodického tisku let 1945-1963 o dílech soudobých českých spisovatelů. 3 svazky (1. díl A-M, 2. díl N-Ž, 3. díl rejstříky) věnované anotované produkci literárněvědné i publicistické o české literatuře od národního obrození; zahrnuje léta 1945-1963, později doplněno několikerými dodatky.

ČESKÁ LITERÁRNÍ VĚDA. Postupně sešitově pro jednotlivé roky vydávaná bibliografie podobného typu jako Bibliografie české lingvistiky. Existuje pro léta 1961-1980.

Bibliografické databáze

S rozvojem výpočetní techniky se upouští od knižně vydávaných bibliografií a vytvářejí se počítačové databáze, které poskytují mnohem větší možnosti pro vyhledávání a filtrování záznamů, větší rychlost práce a také umožňují jednoduše údaje opravovat a doplňovat, což u knižních bibliografií bylo komplikované.

BIBLIOGRAFIE ČESKÉ LITERÁRNÍ VĚDY (OD ROKU 1945). Bibliografické databáze provozované Ústavem pro českou literaturu Akademie věd ČR pro oblast literárněvědné bohemistiky. V současnosti má podobu dvou samostatnýchází:

Bibliografie od roku 1961 (ISIS): <http://isis.ucl.cas.cz/> . Zahrnuje záznamy o knihách, sbornících, člancích ad. o české literatuře publikovaných od roku 1961 do roku 2012. Vznikla přepsáním výše zmíněné bibliografie *Česká literární věda* pro léta 1961-1980 a jejím postupným doplňováním. Doplňování bylo k 1. srpnu 2012 ukončeno.

Bibliografie ÚČL (Aleph): <http://biblio.ucl.cas.cz/>. Nová báze vytvářená od roku 2012 v systému ALEPH, zahrnuje údaje od roku 2012 a údaje pro léta 1945-1960 (postupně vkládané, zatím nedokončeno).

RETROSPEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE (1774-1945). Na adrese <http://retrobi.ucl.cas.cz/retrobi/> je k dispozici bibliografie pro starší období. Vznikla naskenováním lístkového katalogu – vyhledávání v této databázi proto funguje jen velmi omezeně (mnoho lístků je psáno rukou a OCR program je není schopen přečíst); pro hledání je potřeba katalogem listovat – lístky jsou uspořádány v pořádku autorském a odkazovém, vždy abecedně a u každého autora chronologicky.

Jiné bibliografie

Význam pro regionální výzkum literárněhistorický i jazykovědný mají **regionální vlastivědné bibliografie**. Pro oblast severní Moravy a Slezska je to **BIBLIOGRAFIE HISTORICKO-VLASTIVĚDNÉ LITERATURY SEVEROMORAVSKÉHO KRAJE** (7 svazků pro léta 1945-1990), poté se změněným názvem **BIBLIOGRAFIE HISTORICKO-VLASTIVĚDNÉ LITERATURY SEVERNÍ MORAVY A SLEZSKA** (od roku 1991).

Při výzkumu díla jednotlivých autorů jsou důležité **autorské bibliografie**. Jsou zpracovány a vydány jen pro některé autory – např. *Bibliografie Karla Čapka* (připravil B. Mědílek), *Bibliografie Jaroslava Haška* (připravil týž), *Soupis díla Aloise Jiráska a literatury o něm* (připravil J. Kunc). Personální bibliografie jazykovědců a literárních vědců často vycházejí u příležitosti jejich jubileí časopisecky, popř. ve sbornících.

Pro studium časopisecké produkce mají význam **časopisecké bibliografie**, které obsahují informace o titulech periodik vydávaných v daném období. Několikasvazková **ČESKÁ RETROSPEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE (NOVINY, ČASOPISY)**, připravená pod vedením J. Kubíčka, je dostupná také elektronicky na adrese http://aleph.mzk.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=sbp01_per.

10. Slovníček

LINGVISTIKA

A

Abreviatura – zkratka
Adjektivum – přídavné jméno
Adjunkce – přimykání
Adresát – příjemce zprávy (obecně) sdělení
Adverbiale – příslovečné určení
Adverbium – příslovce
Adverzativní – odporovací
Afix – morfém (předpona, přípona)
Akcent – přízvuk
Akronymum – zkratka, zkratkové slovo
Aktivum – činný rod
Akuzativ – 4. pád
Alternace – střídání hlásek
Antonymie – významový opak
Apozice – přístavek
Argot – hantýrka, mluva určitých společenských vrstev
Artikulace – výslovnost
Aspekt – vid
Asyndetický – bezespoječný, beze spojky
Atribut – přívlastek
Atribut verbální – doplněk
Augmentativum – zveličelé slovo

B

Bilingvismus – dvojjazyčnost
Bohemikum – české slovo v cizojazyčném textu
Bohemismus – český slovní tvar nebo výraz v cizojazyčném textu

C

Casus – pád

D

Dativ – 3. pád
Deklinace – skloňování
Deminutivum – zdrobnělina
Denotace – vztah označení
Denotát – označovaný jev
Derivace – odvozování
Designace – označování
Designans (designátor) – označující forma znaku
Designatum (designát) – znakem označovaný jev
Determinace – určování
Diachronní – vývojový
Diakritika – systém rozlišovacích znamének
Dialekt – nářečí
Dialog – sled výpovědi několika mluvčích
Diftong – dvojhhláska
Diglosie – koexistence jazyků
Disjunktivní – vylučovací (např. spojkou)
Divergence – rozrůznění jazyků
Duál – dvojné číslo
Dubleta – dvojtvar
Dysfemismus – hanlivé slovo

E

Elipsa – výpustka
Enklitikon – příklonka
Eufemismus – zjemňující výraz

F

Fakultativní – nepovinný
Femininum – ženský rod
Flexe – ohýbání
Foném – fonologická jednotka
Fráze – větný úsek
Frazém – ustálené slovní spojení
Futurum – budoucí čas

G

Genitiv – 2. pád
Genus – rod
Genus verbi – slovesný rod
Glosa – okrajová poznámka
Gradace – stupňování

Gradační – stupňovací
Grafém – jednotka psací soustavy
Gramatika – mluvnice

H

Historismus – jazykový přežitek
Homonymie – souzvučnost slov (významový rozdíl)
Hypokoristikon – domácké slovo
Hyponymie – podřazenost slov
Hypotaktický – podřadný

I

Idiolekt – styl jazykového projevu jednotlivce / skupiny
Idiom – frazém s jedinečným významem
Ikona – druh znaku
Imperativ – rozkazovací způsob
Imperfektivum – nedokonavý vid
Index – druh znaku
Indikativ – oznamovací způsob
Infinitiv – neurčitek
Infix – vkladný morfém
Iniciála – počáteční písmeno
Instrumentál – 7. pád
Interdialekt – nadnářeční útvar
Interjekce – citoslovce
Interpunkce – systém skladebních znamének
Intonace – větná melodie
Inverze – obrácený slovosled

J

Juxtapozice – spřahování, spřežky

K

Kalk – doslovný překlad
Kauzální – příčinný
Kodifikace – uzákonění jazykového projevu
Koherence – funkční soudržnost textu
Koheze – významová soudržnost textu
Komparativ – 2. stupeň adjektiv
Kompetence – jazyková způsobilost
Kompozice – skladba
Kompozitum – složenina
Komunikace – dorozumívání

Komunikant – účastník komunikace
Komunikát – sdělení
Kondicionál – podmiňovací způsob
Kongruence – shoda
Konjugace – časování
Konjunkce – spojka
Konotace – význam podmíněný situačně a individuálně
Konsektivní – důsledkový (ob. po sobě jdoucí)
Konsonant – souhláska
Kontext – okolnosti promluvy
Kontrakce – stahování
Konvence – ujednání
Konvergence – sblížení jazyků
Koordinace – přiřazování
Kopulativní – slučovací
Korpus – soubor textů
Kvantita – délka samohlásek

L

Langage – mluva
Langue – jazyk, jazykový systém
Lexém – lexikální jednotka
Lexikon – slovník
Lokál – 6. pád

M

Maskulinum – mužský rod
Meliorativum – zjemňující slovo
Modifikace – obměna
Modus – způsob
Monolog – projev jediného mluvčího
Morfém – tvaroslovná jednotka

N

Negace – zápor
Neologismus – novotvar
Neutrum – střední rod
Nominativ – 1. pád
Norma – jazykové zákonitosti
Nurale – číslovka
Numerus – číslo

O

Obligatorní – závazný
Onomatopoeie – zvukomalebné citoslovce
Opozitum – antonymum; slovo opačného významu

P

Parataktický – souřadný
Parole – mluva, řeč
Participium – příděstí
Partikule – částice
Pasivum – trpný rod
Pejorativum – hanlivé slovo
Perfektivum – dokonavý vid
Performance – realizace jazykové způsobilosti
Persona – osoba
Plurál – množné číslo
Polysémie – mnohoznačnost slov
Pozitiv – 1. stupeň adjektiv
Predikace – přisuzování
Predikát – přísudek
Prefix – předpona
Prepozice – předložka
Préteritum – minulý čas
Prézens – přítomný čas
Pronominum – zájmeno

R

Radix – kořen slova
Rekce – řízenost
Réma – jádro výpovědi

S

Signifikant – označující forma znaku
Signifié – znakem označovaný jev
Signifikace – vztah označujícího a označovaného
Singulár – jednotné číslo
Slang – profesní jazyk
Sociolekt – společenská varieta jazyka
Subjekt – podmět
Subordinace – podřízenost
Substantivum – podstatné jméno
Sufix – přípona
Superlativ – 3. stupeň adjektiv
Symbol – druh znaku

Syndetický – spoječný, se spojkou
Synchronní – soudobý
Synonymie – souznačnost slov
Syntagma – skladební dvojice

T

Téma – východisko výpovědi
Tempus – čas
Text – nadvětný útvar

U

Úzus – způsob užívání; zaběhnutý postup

V

Varianta – obměna
Varieta – jazykový útvar
Verbální – slovesný; slovní
Verbum – sloveso
Vokál – samohláska
Vokativ - 5. pád
Vulgarismus – hrubé slovo

Z

Znak – jednotka označování

Ž

Žargon – hantýrka

LITERÁRNÍ VĚDA

A

Adaptace - úprava
Adresát – příjemce sdělení
Aktualizace – ozvláštnění
Alegorie – jinotaj
Almanach – sborník textů
Aluze – narážka
Anafora - opakování slov na začátku veršů
Antologie – výběr z textů
Artefakt – umělecké dílo
Autor – původce textu

B

Beletrie – krásná literatura

Biografie – životopis

Brachylogie – úsečné vyjádření; zkratka

Burleska – typ humorné, obvykle výpravné poezie

C

Causerie – vtipná úvaha

Commedia dell'arte – typ barokního improvizovaného divadla

D

Daktyl – druh verše

Deus ex machina – náhlý obrat v ději

Distichon – dvojverší

Drama – literární druh

E

Epifora – opakování slov na konci veršů

Epigon – napodobitel

Epigram – krátká satirická báseň

Epika – literární druh rozvíjející děj

Epiteton – básnický přívlastek

Esej – publicistický útvar

Expozice – úvodní část literárního díla

Epizeuxis – opakování slov v jednom verši

Epanastrofa – opakování slov na konci a na začátku veršů

Eufonie – libozvuk

F

Fabule – předmět vyprávění

Figura – výrazový a ozvlášťující prostředek

Fikce – výsledek imaginace

Forma – způsob ztvárnění díla

G

Genius loci – duch místa

Gradace – stupňování

H

Hyperbola – nadsázka

Ch

Charakteristika – popis
Chronotop – časoprostor díla

I

Iktus – metrický důraz
Imitace – nápodoba
Interpretace – výklad
Ironie – uštěpačný výsměch

J

Jamb – druh verše

K

Kaligram – text ve formě obrazu
Katachréze – druh metafor (spojení logicky nespojitelného)
Katastrofa – závěr děje
Kolize – komplikace děje
Komedie – dramatický žánr
Kompozice – skladba
Konkretizace – dourčení významu výkladem
Kontrast – protiklad
Krize – vyhrocení děje

L

Lyrika – nedějový literární druh

M

Metafora – druh obrazného pojmenování
Metonymie – obrazné pojmenování na základě věcné souvislosti
Metrika – pravidla výstavby verše
Metrum – rozměr verše
Mimesis – nápodoba
Motiv – nejmenší jednotka významového plánu díla
Mýtus – báje

N

Narace – vyprávění
Novela – prozaický útvar kratšího až středního rozsahu

O

Obsah – předmět literárního sdělení
Oxymóron – protimluv

P

Parabola – podobenství
Parafráze – volné zpracování
Parodie – karikující zpracování
Peripetie – dějový zvrat
Personifikace – metaforické zosobnění
Plagiát – napodobenina
Poéma – rozsáhlá báseň
Poetismus – básnický prostředek; umělecký směr
Poezie – veršovaná literatura
Point of view – úhel pohledu ve vyprávění
Pointa – vyvrcholení děje
Polemika – spor
Povídka – kratší prozaický útvar
Produkce – tvorba
Próza – neveršovaná literatura
Pseudonym – krycí jméno

R

Recenze – publicistický kritický žánr
Recepce – přijetí díla
Recipient – příjemce
Reflexe – úvaha
Reminiscence – připomínka
Repetice – opakování
Retardace – zpomalení (např. děje)
Román – rozsáhlý prozaický útvar

Rým – hlásková shoda veršů
Rytmus – pravidelný sled podobných jevů

S

Sarkasmus – druh posměšku
Satira – výsměšné pojednání
Strofa – sloka
Styl – sloh
Synekdocha – druh obrazného opakování
Syžet – dějové schéma

T

Téma – ústřední námět
Tragédie – dramatický druh
Transfer – přenos
Travestie – zesměšňující zpracování
Trochej – druh verše
Tropus / tropy – prostředky obrazného významu

V

Variace – obměna
Verš – jednotka výstavby poezie

Použité zdroje

Sokol, J. *Dluh života: články, eseje, glosy*. Praha: UK, 2016.

Štochl, M. *Jan na VŠ: bohemistika*. Praha: Akropolis, 2007.

Halík, T. et al. *K čemu dnes humanitní vědy?* Praha: FF UK; Togga, 2008.

Rejzek, J. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2004.

Holmerová, E. *Minimum akademického bonmotu aneb Jak neuklouznout na akademické půdě*. Praha: Grada, 2014.

Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.) *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

Eco, U. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997.

www.ucl.cas.cz

www.slu.cz

Autoři

Pracovníci oddělení literární vědy Ústavu bohemistiky a knihovnictví FPF SU si práci na tomto průvodci rozdělili takto:

Mgr. Martin Tichý, Ph.D. (martin.tichy@fpf.slu.cz) – hlavní redakce, kap. 3, 4.3, 5.3, 6.3, 6.4, 9.1, 9.3, 9.4

Mgr. Jan Heczko, Ph.D. (jan.heczko@fpf.slu.cz) – kap. 1, 2.1, 2.2, 6.1, 6.2, 9.2

Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D. (jakub.chrobak@fpf.slu.cz) – kap. 2.3, 7, 8

Mgr. Oskar Mainx, Ph.D. (oskar.mainx@fpf.slu.cz) – kap. 4.1, 4.2, 5.1, 5.2, 5.4, 5.5, 10

Autoři budou rádi, obrátíte-li na ně s otázkami týkajícími se probírané problematiky nebo s náměty, které umožní vylepšení tohoto průvodce.

Jako interní elektronický studijní materiál vydal Ústav bohemistiky a knihovnictví Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, Masarykova tř. 37, 746 01 Opava.

Vznik studijního materiálu umožnila podpora IIP Slezské univerzity v Opavě „Posílení propedeutických prvků ve výuce 1. ročníku bohemistických oborů“.

Opava 2016.

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**

FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ